

ความเป็นชาติไทยในประเพณีอีสานร่วมสมัย: รัฐ ทุน อำนาจ และชาติพันธุ์ (Thainess in Contemporary Traditions of Northeastern, Thailand: State, Capital, Power, and Ethnic Groups)

ปฐม หงษ์สุวรรณ¹ Pathom Hongsuwan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอภาพความเป็นชาติไทยที่มีปรากฏอยู่ในประเพณีอีสานร่วมสมัย ซึ่งในที่นี้ประกอบด้วย 6 ประเพณี ได้แก่ ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง จังหวัดสกลนคร ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดยโสธร ประเพณีแห่ผีตาโขน จังหวัดเลย และประเพณีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหารโดยมุ่งชี้ให้เห็นว่าประเพณีเหล่านี้มิได้เป็นเพียงกิจกรรมของระบบความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังแฝงนัยเกี่ยวกับการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมและการสร้างชาติด้วยการเน้นย้ำและมุ่งปลุกจิตสำนึกความเป็นชาติด้วยกล่าวคือ ประเพณีบางอย่างถูกสร้างความหมายใหม่จากประเพณีท้องถิ่นเดิมโดยใช้คำเรียกขานและสร้างภาพลักษณ์ความเป็น “ประเพณีวิถีไทย” ขึ้นมาแทน อันเป็นวิธีการอย่างหนึ่งของการพยายามที่จะสถาปนาและเน้นย้ำในอุดมการณ์ของรัฐ เพื่อสร้างความหมายให้แก่ประเพณีท้องถิ่นภายใต้บริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และโลกาภิวัตน์

นอกจากนี้ ยังต้องการชี้ให้เห็นว่าการนำเสนอความเป็นชาติไทยในประเพณีอีสานร่วมสมัยได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการสร้างความหมายของประเพณีซึ่งถูกปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของช่วงเวลา โดยในอดีตอาจมีความหมายอย่างหนึ่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไปความหมายก็เปลี่ยนแปลงสิ้นไหลไปด้วย และมีลักษณะที่ซับซ้อนโดยการเข้ามาดำเนินการของภาครัฐและกระแสทุนนิยมที่ได้สร้างคุณค่าขึ้นมาเพื่อค้ำจุนอำนาจทางการเมือง อีกทั้งยังใช้เป็นกลไกในระบอบการปกครองของรัฐบาลเพื่อให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างราบรื่นซึ่งทำให้ประเพณีท้องถิ่นในฐานะที่เป็นพื้นที่หนึ่งของรัฐชาติไทยนั้นได้ก้าวข้ามพรมแดนไปสู่เวทีของการท่องเที่ยวและเวทีความสัมพันธ์ข้ามชาติลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ประเพณีอีสานกลายเป็นที่รู้จักและได้รับการส่งเสริมสนับสนุน ตลอดจนพัฒนาเข้าสู่การสร้างชาติทางเศรษฐกิจและการเมืองภายใต้บริบทสังคมสมัยใหม่มากขึ้น โดยมีการเน้นย้ำและสร้างนิยามความหมายของประเพณีให้มี “ลักษณะไทย” เข้าไปแทรกปะปนอยู่ในประเพณีท้องถิ่นอีสานอย่างมีนัยสำคัญ

คำสำคัญ: ความเป็นชาติ, ประเพณีอีสานร่วมสมัย, รัฐ, ทุน, อำนาจ

1 รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Associate Professor, Dr, Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University and Director of The Research Institute of North-eastern Art and Culture (RINAC)

Abstract

This article aims to explore how Thainess is portrayed in contemporary Esan traditions as in 1) Illuminated Boat Procession, Nakhon Phanom province 2) Wax Castle Festival, Sakon Nakhon province 3) Candle Procession, Ubon Ratchatani province 4) Rocket Festival, Yasothon province, 5) Phi Ta Khon, Loei province and 6) Song Nang Goddess Worship, Mukdahan province. It was highlighted that these traditions do not only portray religious beliefs but also represent social ideology as nationalism and nation building repeatedly to create nationhood. In other word, some local traditions were recreated as renaming and reinventing ways of Thai tradition. This invention was meant to institutionalize and pin down the ideal of constructing local tradition meanings underneath modern power relationship among institution, capital, and globalization.

Additionally, the article points out that Thainess represented in contemporary Esan traditions portrays changes in constructing tradition meanings from time to time. In the past, a tradition could be defined as one certain meaning but when time has changed, that tradition would be defined another meaning. This becomes more complex since institution and capitalism take an action on inventing values to build up political power. Moreover, it has been adopted to be part of national regime so that local Thai traditions could play a role in tourism and cross-nation relationship. Esan traditions become famous and are being supported and shifted to be part of nation building in terms of economic and politic as adding Thainess to Esan traditions intentionally.

Keyword: *Thainess, Contemporary Traditions of Northeastern, State, Capital, Power, Ethnic Groups*

บทนำ

ประเพณีพิธีกรรมเป็นปฏิบัติการร่วมกันของกลุ่มเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ ซึ่งมีทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน ชุมชน และท้องถิ่น (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 120) ทั้งนี้เมื่อผู้เขียนได้ศึกษาประเพณีในบริบทสังคมอีสานปัจจุบัน ทั้งประเพณีที่สืบทอดมาจากอดีต คือ ฮีตสิบสองและสร้างสรรคขึ้นมาใหม่ทำให้พบว่า ประเพณีมีรูปแบบและเนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตในหลายประการ เพราะอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่แผ่ขยายเข้ามาในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลทางการเมืองบ้าง หรือเศรษฐกิจบ้าง รวมทั้งอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้อำนาจของระบบทุนนิยมในโลกสมัยใหม่ด้วยอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รูปลักษณะของประเพณีอีสานถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะในแง่อิทธิพลทางการเมืองที่ส่งผลโดยตรงต่อการปรับเปลี่ยนของประเพณีดังกล่าว ซึ่งพบว่ากระแสความคิดเรื่องการสร้างชาติและอุดมการณ์ชาตินิยมที่ยังคงแฝงฝังอยู่ในกิจกรรมเชิงประเพณีของคนอีสานในยุคปัจจุบันนั้น ก็ยังคงดำเนินอยู่ รวมทั้งยังเหนี่ยวนำให้ผู้คนเกิดจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองไทยในหมู่ชนชาวอีสานที่มีอำนาจรัฐทั้งจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นเข้ามาเป็นผู้หนุนเสริมให้เกิดการสร้างจินตนาการในเรื่องนี้ขึ้นมา

แม้ว่าประเพณีในวิถีวัฒนธรรมอีสานส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่วางอยู่บนฐานคิดของความเชื่อและศาสนาเป็นหลัก แต่ก็มี ความพยายามที่จะแปรรูปประเพณีพื้นบ้านให้มิกซ์อินของความเป็นชาติขึ้นมาด้วย โดยเฉพาะชุมชนในจินตนาการตามภูมิรัฐศาสตร์แห่งชาติ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟก็ถูกสร้างให้เป็นตัวแทนของจังหวัดยโสธร ประเพณีแห่ผีตาโชนเป็นตัวแทนของจังหวัดเลย หรือประเพณีบุญพระเวสเป็นตัวแทนของจังหวัดร้อยเอ็ด ในขณะที่ประเพณีไหลเรือไฟก็เป็นตัวแทนของจังหวัดนครพนม เป็นต้น เช่นนี้แสดงให้เห็นกระบวนการสร้างความหมายให้แก่ประเพณีเสมือนเป็นการตีตราเพื่อให้มีลักษณะเป็นพลเมืองไทยอีกรูปแบบหนึ่ง อันเป็นการสร้างความหมายใหม่ให้แก่ประเพณีพื้นบ้านในท้องถิ่นอีสานโดยมีอิทธิพลทางการเมืองที่แฝงเร้นครอบงำเข้ามาเพื่อสร้างเสริมกิจกรรมประเพณีเหล่านี้ทำให้จารีตประเพณีของวิถีชุมชนหลายอย่างเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2551: 1) กล่าวว่า “มาถึงวันนี้ การก่อรูปและพัฒนาการของรัฐชาติ (Nation-State) ในประเทศไทยได้ดำเนินมาประมาณหนึ่งร้อยปีเศษแล้ว ระเบียบความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบรัฐชาติและสิ่งที่ตามหลังมาได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในดินแดนแห่งนี้เป็นอย่างใหญ่หลวง ทั้งในด้านบวกและลบ ทั้งในทางสร้างสรรคและทำลาย ทั้งแก้ปัญหาและก่อปัญหา จนอาจกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ของระเบียบอำนาจแบบรัฐชาติใน

ปัจจุบัน นับเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย”

บทความนี้ ผู้เขียนต้องการทำความเข้าใจปรากฏการณ์เกี่ยวกับประเพณีในบริบทของสังคมอีสานร่วมสมัยว่า ประเพณีเหล่านี้ถูกใช้ป็นเครื่องมือทางสังคมการเมืองอย่างไร และมีนัยยะแฝงเร้นอยู่กับการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างไร อันเป็นระบบคิดทางสังคมการเมืองและเป็นแนวคิดที่เกิดจากความเชื่อมั่นศรัทธาและนิยมในชาติ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2551: 107) ที่เข้ามาเบียดขับอุดมการณ์ชาติพันธุ์ทั้งนี้โดยมองผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในองค์ประกอบของประเพณีต่างๆ ทั้งที่เป็นสัญลักษณ์เก่าแต่ถูกแปรรูป และสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องอ่านเชิงวิเคราะห์และตีความเชิงวิพากษ์ ด้วยเหตุที่ไม่อาจจะใช้แนวคิดสัญลักษณ์ในแบบจารีตประเพณีแต่เดิมมาอธิบายวัฒนธรรมที่โยงใยกับปฏิบัติการด้านอุดมการณ์ชาตินิยมที่ต้องการเน้นย้ำและสร้างจิตสำนึกทางสังคมให้เกิดแก่ผู้คนได้ ดังที่ Leach (1954: 101) เสนอว่า “ประเพณีพิธีกรรม” หมายถึงลักษณะของการสื่อสารของพฤติกรรมที่ถูกกำหนดจากสังคมวัฒนธรรม ดังนั้นความหมายของประเพณีพิธีกรรมที่ใช้ร่วมกันจึงเป็นตัวกำหนดเอกภาพทางการเมืองและทางอุดมการณ์ของกลุ่มชนได้ การศึกษาในประเด็นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจและมองเห็นบทบาทความหมายของประเพณีซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมมักมองเพียงว่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อทางศาสนาเท่านั้นแต่ที่ว่าประเพณียังคงมีความหมายเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมการเมืองด้วย ดังนั้นผู้เขียนจึงมุ่งอธิบายในประเด็นนี้เป็นหลัก โดยมองว่าประเพณีในสังคมอีสานทุกวันนี้มิได้มีความหมายด้านความเชื่อศาสนาเพียงอย่างเดียว เพราะต่างก็มีความลื่นไหล ถูกแปรรูป ปรับเปลี่ยน และไม่มีความแน่นอนตายตัวอีกต่อไปรวมทั้งยังมีการนำเสนอเนื้อหา รูปแบบใหม่ๆซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ต่างๆ ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทุกวันนี้อันเกี่ยวเนื่องกับประเด็นการเมืองวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดและปฏิบัติการของผู้คนที่อยู่ภายใต้อำนาจแห่งรัฐชาติได้อย่างน่าสนใจ

1. ประเพณีอีสานกับความเป็นชาติไทยในวาทกรรมของรัฐ

ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนขอเสนอให้เห็นภาพความเป็นชาติไทยที่มีอยู่ในประเพณีอีสานร่วมสมัยซึ่งถูกสร้างสรรค์และปรุงแต่งขึ้นมาด้วยอำนาจรัฐและมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก และแม้ว่าประเพณีหลายอย่างเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่เดิมก็ตาม แต่ทว่าบทบาทและความหมายของประเพณีนั้นมิได้ถูกจำกัดอยู่บนความหมายดั้งเดิมอีกต่อไป ซึ่งสามารถจำแนกการสร้างภาพแทนความเป็นชาติไทยในประเพณีอีสานร่วมสมัยที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับภาครัฐออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1.1 อำนาจรัฐส่วนกลางกับการนำเสนอความเป็นชาติไทย

กระแสอิทธิพลและการเข้ามาครอบงำโดยรัฐในปรากฏการณ์ประเพณีอีสานร่วมสมัย ได้ส่งผลทำให้ประเพณีพื้นบ้านแต่เดิมต้องมีการดัดแปลงและสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาให้กลายเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งทางการเมืองไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากประเพณีส่วนใหญ่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งรัฐเองก็ต้องการที่จะใช้วัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเครื่องมือหรือกลไกอย่างหนึ่งในการเข้าถึงภาคประชาชนให้ได้มากที่สุด ฉะนั้นรัฐจึงได้เลือกที่จะหยิบยืมนำเรื่องราวประเพณีที่ประชาชนได้ปฏิบัติสืบต่อกันมานับแต่อดีต แล้วนำมาปรุงแต่งเสริมต่อองค์ประกอบบางอย่างซึ่งเป็นเหตุทำให้ประเพณีมีเนื้อหาสาระที่มีภาพร่างของรัฐได้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์ปะปนอยู่ด้วยตัวอย่างเช่น การใช้ประเพณีในกิจกรรมเฉลิมฉลองสถาบันชาติ อาทิ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา เฉลิมฉลองการครองราชย์ หรือการได้รับไฟพระฤกษ์พระราชทานเพื่อนำเข้ามาใช้ในประเพณีไหลเรือไฟ หรือการได้รับต้นเทียนพรรษาพระราชทาน เป็นต้น

จากการศึกษาประเพณีอีสานในสังคมร่วมสมัยในเบื้องต้น ผู้เขียนยังพบว่าการประกอบประเพณีและพิธีกรรมในวิถีวัฒนธรรมหลายอย่างมีการนำเสนอภาพตัวแทนของอำนาจรัฐจากส่วนกลางในฐานะที่เป็นศูนย์รวมของชาติปรากฏให้เห็นอยู่เสมอเช่นกัน โดยเฉพาะการนำเอาภาพลักษณ์ของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมประเพณีของภาคประชาชนซึ่งพบว่ามีการใช้อย่างแพร่หลายและกว้างขวางสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในทุกๆ ภาคของประเทศ

ทั้งนี้รัฐส่วนกลางในที่นี้ หมายถึงภาครัฐที่เป็นหน่วยงานราชการจากศูนย์กลางของประเทศ เป็นภาครัฐกระแสหลักมิใช่หน่วยงานรัฐที่อยู่ในส่วนภูมิภาคที่เป็นกระแสรองอำนาจรัฐส่วนกลางที่เข้ามามีผลต่อการสร้างประเพณีอีสาน ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดการแปรรูปปรับเปลี่ยน เพิ่มเติม หรือตัดตอนบางส่วนบางเหตุการณ์ในประเพณีที่เคยถือปฏิบัติกันมา ทำให้มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป อันก่อให้เกิดภาพหรือสัญลักษณ์ของความเป็นรัฐชาติไทย ซึ่งถูกนำเข้ามาประกอบสร้างในรูปแบบและเนื้อหาของประเพณีเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น ประเพณีไหลเรือไฟ (นครพนม) เป็นงานบุญได้ประทีปหรือได้น้ำมันบุญประเพณีสำคัญนี้มีปรากฏอยู่ในฮีตสิบสองของชาวอีสานก็พบว่า มีข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นสัญลักษณ์ของรัฐส่วนกลางถูกนำมาใช้ด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมรายละเอียดเข้ามาทีหลัง นั่นก็คือ ตะเกียงไฟพระฤกษ์โดยทางจังหวัดนครพนมได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน เพื่อนำมาใช้เป็นดวงไฟพระฤกษ์ จุดทำเป็นต้นทางของดวงไฟให้แก่เรือไฟต่างๆ ที่ได้นำมาร่วมในประเพณีไหลเรือไฟ(ปรีชา แสนทวีสุข, 2539: 89) ภาพวัตถุสิ่งของที่ได้รับพระราชทานจากรัฐส่วนกลางในประเพณีอีสานยังเห็นได้จาก ประเพณีแห่เทียน

พรรษา (อุบลราชธานี)เป็นประเพณีที่มีเหตุการณ์สำคัญเช่นเดียวกับที่กล่าวมา กล่าวคือ มีภาพเหตุการณ์ได้รับต้นเทียนพระราชทานด้วยเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ จึงแสดงให้เห็นการพยายามที่จะนำเอาสัญลักษณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของความเป็นชาติ นั่นก็คือ พระมหากษัตริย์เข้ามาใช้เป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งในประเพณีท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกและต่อยอดความเป็นชาติให้เกิดขึ้นได้ดังมีเนื้อความว่า

“ในปี พ.ศ.2522 คณะกรรมการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานีได้พิจารณาร่วมกันว่า การจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี เป็นงานใหญ่ระดับชาติ และได้มีการประชาสัมพันธ์ไปยังนานาชาติด้วย สมควรที่จะมีสิ่งที่เป็นมงคล หรือเป็นหลักชัย และสัญลักษณ์ของงานให้มีความยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งขึ้น จึงได้พร้อมใจกันกราบบังคมทูลขอพระราชทานเทียนพรรษาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเทศกาลเข้าพรรษาเป็นกรณีพิเศษ...”

(<http://www.guideubon.com>, สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2558)

จากเนื้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่าประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานีได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่งที่ถูกใช้ในการเน้นย้ำถึงความเป็นชาติ ดังมีข้อสังเกตว่าจุดเริ่มต้นนั้นเกิดจากเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่ต้องการใช้ประเพณีแห่เทียนพรรษา กลายมาเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องสร้างจินตนาการถึงความเป็นชุมชนของตนโดยโยงใยกับความเป็นชาติไทย ดังเนื้อความว่า“คณะกรรมการจัดงาน..พิจารณาร่วมกันว่า การจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี เป็นงานใหญ่ระดับชาติ”แนวความคิดนี้สอดคล้องกับทัศนะของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2557: 41) ที่เสนอว่า “ประเทศไทยเป็นกรณีตัวอย่างอีกอันหนึ่งที่เห็นได้ชัดถึงการสร้างจินตนาการเกี่ยวกับชุมชนที่เรียกว่าชาตินี้โดยรัฐ” การได้รับสิ่งของพระราชทานในความคิดทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ได้ส่งทอดความคิดต่อไปยังกลุ่มประชาชน นั่นก็คือ “เป็นเครื่องที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเชื่อว่าสิ่งที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ถือเป็นของสูง และเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคล” (ปรียา แสันทวิสุข, 2539: 128) เช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่ารัฐส่วนกลางได้พยายามสร้างจินตนาการแห่งจิตวิญญาณให้แก่ประชาชน ด้วยการต่อยอดโดยนำเอาจินตนาการแห่งรัฐชาติผ่านวาทกรรมอำนาจแห่งพระมหากษัตริย์เข้ามาแฝงฝังอยู่ในกิจกรรมเชิงประเพณีไว้อย่างแยบยล อันบ่งบอกให้เห็นถึงอำนาจของการครอบงำโดยรัฐที่

ต้องการจัดระเบียบความรู้สึกนึกคิดให้เกิดแก่ประชาชนด้วยการเพิ่มสิ่งที่เรียกว่า “หลักชัย และสัญลักษณ์ของงานที่มีความยิ่งใหญ่” เข้ามาผูกโยงกับประเพณีของภาคประชาชนเพื่อกำหนดและสร้างแบบแผนแห่งอารมณ์ความรู้สึก รวมถึงสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนที่เรียกว่า “ชาติไทย” ให้เกิดขึ้นภายในจิตใจได้ในที่สุด

นอกเหนือจากสิ่งของพระราชทานที่เสมือนเป็นตัวแทนของความเป็นชาติที่ไม่มีประเพณีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังพบว่าภาพลักษณ์ของสถาบันชาติที่ถูกผูกอยู่กับภาพของพระมหากษัตริย์นั้นยังมีอยู่ในภาพลวดลายของงานศิลปะเชิงประเพณีต่างๆ ด้วย ดังมีการออกแบบลวดลายทำตราสัญลักษณ์ รวมถึงรูปพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เพื่อนำมาใช้เป็นต้นแบบในการออกแบบลวดลาย อาทิ ประเพณีไหลเรือไฟ (นครพนม) มีการสร้างลวดลายเรือไฟด้วยการจุดดวงไฟน้ำมันตะเกียงเป็นรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ตามจินตนาการโดยเน้นที่เรื่องราวของความเชื่อและศาสนา รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมและอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์ลวดลายศิลปะเป็นภาพลักษณ์ที่แสดงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์และชาติ ไม่ว่าจะเป็นรูปพระบรมฉายาลักษณ์ รูปสถานที่สำคัญ ที่เกี่ยวโยงกับพระมหากษัตริย์ อาทิ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รูปเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ รูปเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช รูปตราสัญลักษณ์ครองสิริราชสมบัติ หรือรูปตราสัญลักษณ์มงคลในพระราชพิธีต่างๆ ดังปรากฏข้อความในข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ.2557 “คนแห่ร่วมงานไหลเรือไฟที่อุบลฯ-นครพนม เนื่องแน่น” ความว่า

“งานในปีนี้อ่เป็นพิเศษยิ่งใหญ่กว่าทุกปี เนื่องจากจังหวัดนครพนม ร่วมกับทุกภาคส่วนได้มีการจัดทำเรือไฟขนาดใหญ่ ส่วนลวดลายในปีนี้อ่ชาวบ้านได้ออกแบบเน้นเกี่ยวกับการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสสมหามงคลที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะมีพระชนมายุ ครบ 87 พรรษา รวมถึงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเจริญพระชนมพรรษา 82 พรรษา พร้อมรำลึกถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งในอดีตพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถฯ เคยทอดพระเนตร เมื่อครั้งเสด็จมานครพนม ครั้งแรกในปี 2498 รวมถึงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ที่จะเป็นการสร้างจิตสำนึกในการร่วมกันเชิดชู สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าประเพณีไหลเรือไฟในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูป ลักษณะลวดลายดวงไฟ คือ จากอดีตรูปเรือไฟที่ตกแต่งประดับประดามักนิยมทำลวดลาย พุทธศิลป์เป็นหลัก อาทิ รูปพระธาตุเจดีย์ รูปพระพุทธรูป รูปพระเกี้ยวจารย์ เป็นต้น แต่ทว่าในปัจจุบันมีการนำเสนอภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการเน้นมากที่สุดในการสร้างสรรค์รูปลักษณ์ของเรือไฟในทุกวันนี้ การนำเสนอภาพพระ มหากษัตริย์เช่นนี้ถูกดำเนินไปบนฐานคิดที่ว่า แม้บ้านเมืองจะมีความแตกต่างหลากหลาย ของวิถีชีวิตผู้คนในชาติไทย แต่ก็ถูกละลายไปเพราะทุกคนต่างก็มีพระมหากษัตริย์พระองค์ เดียวกัน

มีข้อสังเกตว่า การนำเสนอภาพลวดลายที่ตกแต่งเรือไฟมักจะเป็นรูปพระบรม ฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์นั้นมีความ หมายอย่างน้อยใน 2 มิติ คือ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลที่ประชาชนต่างเคารพนับถือเทิดทูน และอีกมิติหนึ่งพระองค์มีฐานะทรงเป็นสถาบันชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปลูกฝังความ หมายของชาติผ่านสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลาง นั่นก็คือพระมหากษัตริย์ภายใต้อุดมการณ์ ชาตินิยมที่ดำเนินการโดยรัฐ แนวความคิดนี้สอดคล้องกับทัศนะของ สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ, 2557: 25) ได้อธิบายว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยถือเป็นวาทกรรม รัฐชาติซึ่งฝังรากมานานและเข้าถึงชนส่วนใหญ่และปลูกฝังมาอย่างเป็นระบบผ่านกลไกของ รัฐมาอย่างต่อเนื่องยาวนานที่ยังคงมีการสืบทอดปฏิบัติติดต่อกันมาจนทุกวันนี้

จินตภาพของชาติในลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นการสื่อสารโดยรัฐที่เลือกใช้ ประเพณีของชาวบ้าน แล้วนำมาเน้นย้ำและสร้างการรับรู้ให้แก่ประชาชน เพื่อก่อให้เกิด จินตนาการเกี่ยวกับชาติโดยมโนที่ต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง อันเป็นเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้ต้องมีการเน้นย้ำในเรื่องนี้ให้มีปรากฏอยู่ในรูปลักษณ์ของเรือไฟนครพนม ด้วยเหตุ พื้นที่ดังกล่าวมีที่ตั้งเป็นเมืองสุดเขตชายแดนแม่น้ำโขงด้วย เสมือนเป็นเมืองชายขอบของ ประเทศและเป็นเมืองชนบทห่างไกลศูนย์กลาง และอีกแห่งหนึ่งก็ยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจ การควบคุมของรัฐในโลกจารีตประเพณีของประชาชนโดยใช้อำนาจเชิงนโยบายเพื่อลดทอน พื้นที่ในโลกแห่งประเพณีแบบชาวบ้านให้น้อยลง เพราะตระหนักดีว่าประชาชนต่างยึดมั่น ในจารีตทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้านมาเนิ่นนาน แต่ทว่าแนวคิดเรื่องชาตินั้นถือเป็นหลัก การเชิงนโยบายสำคัญ ที่ต้องการขบเน้นด้านความมั่นคงและแสดงอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐ ด้วยเหตุนี้ในประเพณีอีสานร่วมสมัย ดังกรณีประเพณีไหลเรือไฟนครพนม จึงมีความหมาย ใหม่ที่ถูกผูกโยงเข้าไปในปริวิตถลของพื้นที่ทางการเมืองในยุครัฐไทยสมัยใหม่เช่นนี้ด้วย เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐก็ได้เข้ามาแทรกแซงและแฝงตัวนำเอาสัญลักษณ์ความเป็นชาติไทย เข้ามาสู่ปริวิตถลในโลกประเพณีของชุมชน ซึ่งแต่เดิมประเพณีของภาคประชาชนมี

วัตถุประสงค์หลักเพื่อมุ่งเน้นพื้นที่ทางจิตวิญญาณและความเชื่อทางศาสนาเป็นหลักการที่ประเพณีเป็นสิ่งที่มีแก่นอยู่ในจิตใจของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นซึ่งดำรงอยู่และยังคงสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุผลที่รัฐได้เลือกใช้วิธีที่จะหีบยืมและนำเอาวิถีประเพณีที่มีอยู่เหล่านั้นมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนอุดมการณ์ทางสังคมการเมือง เพราะต้องการเน้นย้ำสำนึกความเป็นชาติให้เกิดแก่ประชาชนพลเมืองแห่งรัฐ ตลอดจนเป็นการแผ่ขยายวัฒนธรรมชาติให้ถูกรวมศูนย์เข้าสู่ศูนย์กลางอย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วย

1.2 อำนาจรัฐส่วนท้องถิ่นกับการนำเสนอความเป็นชาติไทย

นอกจากภาพลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์จะถูกนำเสนอในงานประเพณีไหลเรือไฟ (นครพนม) ดังที่ได้อธิบายมาแล้วยังพบว่าในประเพณีอื่นๆ ของอีสานก็มีการพยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีโดยอำนาจรัฐท้องถิ่นเพื่อสื่อให้เห็นความเป็นชาติไทยเช่นกัน ตัวอย่างเช่นประเพณีแห่เทียนพรรษา (อุบลราชธานี) ก็มีการนำเอาภาพลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์นำมาใช้เป็นหลักการตามแนวทางการดำเนินงานประเพณีของกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นซึ่งได้รับนโยบายอีกทอดหนึ่งมาจากส่วนกลางดังที่ สร้อยพัตน์ ดันสุขเกษม (2547: 98) กล่าวว่า

“หลังจากที่ทางหน่วยงานราชการยื่นมือเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการในการจัดงาน ทำให้แนวคิด รูปแบบ และกระบวนการ ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการจัดงานมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวนโยบายของผู้บริหารระดับสูงของจังหวัด และของคณะกรรมการจัดงาน ดังนั้นในช่วงระยะเวลาปีหลัง การจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี จึงมีความหลากหลายทางกิจกรรม นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาให้มีความสอดคล้องกับงานพิธีสำคัญของจังหวัดและของชาติอีกด้วย เช่น งานเฉลิมฉลองอุบลราชธานี 200 ปี ในปี พ.ศ.2535 งานเฉลิมฉลองปีกาญจนาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติ 50 ปี ในปี พ.ศ.2539 และงานครบรอบ 60 ปี ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2540 โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้ชัดเจนในการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ในปี 2547 ในครั้ง

นี่ที่การจัดงานได้นำไปผูกโยงกับวาระโอกาสครบรอบ 72 พรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ มีเจตจำนงจะจัดงานเพื่อเป็นการถวายเป็นมหามงคลครบ 6 รอบ 72 พรรษา โดยใช้ชื่องานว่า “ทวยราษฎร์ ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินี” รูปแบบของงานประเพณีแห่เทียนพรรษาในครั้งนั้นทางคณะกรรมการจัดงานได้พยายามขอความร่วมมือกับทางคุ้มวัด ตลอดจนเทศบาล อำเภอ กิ่งอำเภอ ให้จัดส่งต้นเทียนพรรษาเข้าร่วมประกวด และมีการกำหนดให้ลดทอนของต้นเทียนพรรษาให้มีเนื้อหาหรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเฉลิมฉลองครบรอบ 72 พรรษามหาราชินีด้วย”

การพยายามใช้กลไกของรัฐในการหล่อหลอมกลุ่มเกล้าทางการเมืองเช่นนี้ ถือเป็น การเน้นย้ำความเป็นชาติทางการเมืองให้เป็นชุมชนด้วยการเน้นย้ำเรื่องจินตนาการชาติขึ้นมา (Benedict Anderson, 1983) โดยใช้รูปของวิถีคติชนและประเพณีนำมาสร้างภาพความเป็นชาตินิยมทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นดังที่ศิลปินกึ่ง ดั้งเดิมดิกกุล (2546: 179) ได้ชี้ให้เห็นว่าชาติคือสิ่งสมมติที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้นการสร้างชาติจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหยิบยกหรือเลือกเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ศิลปะ ดนตรี ประเพณี ฯลฯ มาใช้เป็นเครื่องมือแทนความเป็นชาติ ซึ่งเนื้อหาของสิ่งที่เลือกมานั้นมักจะสอดแทรกอุดมการณ์บางอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชาติผ่านปฏิบัติการของผู้มีอำนาจ นั่นก็คือ “รัฐ” จากประเด็นดังกล่าวนี้เบน แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson, 2557: 117) ได้เรียกปฏิบัติการที่เป็นการกระทำโดยรัฐเช่นนี้ว่าการสร้าง “ลัทธิชาตินิยมทางการเมือง” อันเป็นวิถีทางการเมืองของการผนวกการแปลงชาติเข้ากับการดำรงรักษาอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรักษาอำนาจเหนือดินแดนอันกว้างขวางและเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายภาษาซึ่งเคยรวบรวมยึดครองเอาไว้มาตั้งแต่อดีต ดังกรณีชุมชนอีสานที่ครั้งหนึ่งนั้นก็เคยอยู่ภายใต้อำนาจการเมืองของรัฐในยุคจารีต นั่นคือ ราชอาณาจักรลาวล้านช้างมาก่อน แต่ภายหลังก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการเมืองของรัฐไทย ฉะนั้นการพยายามที่จะยึดโยงผู้คนในท้องถิ่นอีสานให้มีสำนึกความเป็นไทย และเน้นย้ำความเป็นชาติไทยให้เกิดเข้มข้นเพิ่มมากขึ้นจึงเป็นปฏิบัติการที่ยังคงเป็นสิ่งที่กระทำอยู่แม้กระทั่งในสังคมปัจจุบันก็ตาม

การนำเสนอภาพความเป็นชาติไทยผ่านปฏิบัติการประเพณีในวันฉัตรมงคลอีสานนั้นยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงรูปสัญลักษณ์ประเพณีที่เป็นวิถีประเพณีในอดีตแล้วถูกนำมาใช้ในวิถีทางการเมืองปัจจุบันด้วย ดังกรณีประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง (สกลนคร) ซึ่งผู้เขียนตั้งข้อ

สังเกตว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะเกี่ยวกับสัญลักษณ์หลักในประเพณี นั่นคือ สัญลักษณ์ “ปราสาทผึ้ง” ซึ่งถูกแปรรูปไปจากเดิมเป็นอย่างมากโดยมีนัยยะความหมายที่สัมพันธ์กับการนำภาพลักษณ์ของความเป็นชาติไทยเข้ามาสอดแทรกไว้ในรูปเรือปราสาทผึ้งได้อย่างน่าสนใจดังที่ สิริวิมล คำคลี (2555: 50-51) อธิบายว่า

“รูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ (ยุคปัจจุบัน) มีรูปแบบพัฒนามาจากปราสาทผึ้งโบราณ ซึ่งในจังหวัดสกลนครได้สืบสานมายาวนาน รูปแบบปราสาทผึ้งโบราณเป็นต้นแบบของปราสาทผึ้งประยุกต์ มีการทำปราสาทผึ้งประยุกต์อย่างวิจิตรบรรจงมากขึ้น มีการออกแบบและสร้างแบบอย่างทางศิลปะให้เกิดความงามตามความนิยมของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย ศิลปะในรูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ที่ประกอบด้วยหลักการองค์ประกอบทางศิลปะเพื่อให้มีความงดงาม มีความประณีตอ่อนช้อย แฝงไปด้วยหลักการความหมายของความเป็นเอกลักษณ์ไทยที่มีส่วนประกอบด้วยรูปร่าง รูปทรง เส้น ช่องไฟ มีความสมส่วนในรูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ ซึ่งเริ่มมีการจัดทำรูปแบบใหม่ขึ้นและมีวิวัฒนาการรูปแบบอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบเป็นจตุรมุข มีเรือนยอดประดับบนหลังคาของตัวองค์ปราสาท รูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ได้มีการพัฒนามาจากต้นแบบพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ในพระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ ซึ่งพระที่นั่งทั้ง 2 แห่งนี้น่าจะเป็นต้นแบบในการทำปราสาทผึ้งประยุกต์ ประกอบไปด้วยเรือนยอดในทางสถาปัตยกรรมไทย และมียอดเหนือหลังคาแบบต่างๆ”

รูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ที่ใช้แหในประเพณีจังหวัดสกลนครในปัจจุบัน ได้ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงความเป็นชาติไทย กล่าวคือ มีการหยิบยืมเอารูปแบบปราสาทในวัฒนธรรมราชสำนักนำมาใช้เป็นแม่แบบ แม้จะปฏิเสธไม่ได้ถึงเหตุผลต่อความจำเป็นในการนำเอารูปแบบปราสาทจากต้นแบบพระที่นั่งต่างๆ เหล่านั้นนำมาสร้างสรรค์เพื่อทำให้เกิดความงาม ความประณีตอ่อนช้อย และมุ่งเน้นให้เห็นภาพลักษณ์ของความเป็นเอกลักษณ์ไทย เพราะรูปแบบปราสาทผึ้งแบบจารีตท้องถิ่นแต่โบราณไม่สามารถตอบ

โจทย์ที่ชัดเจนได้ ด้วยเหตุถูกมองว่าไม่สามารถสนองต่อการรับรู้และสร้างอารมณ์ความรู้สึกในเชิงสุนทรีย์แบบชาตินิยมได้ในทศนะและมุมมองของรัฐที่ต้องการสื่อความหมายให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์ไทยอย่างโดดเด่น ด้วยเหตุนี้รูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ในปัจจุบันจึงได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นรูปแบบหลักในความคิดและจินตนาการของคนส่วนใหญ่ ฉะนั้นปราสาทผึ้งที่ถูกสร้างด้วยรูปลักษณ์ใหม่จึงถูกแปลงกายให้เป็นปราสาทแบบราชสำนักและได้ทำหน้าที่เป็นเสมือนฉากหรือสัญลักษณ์ที่จะใช้แสดงออกและสื่ออารมณ์และจินตนาการถึง “ความเป็นชาติไทย” ได้อย่างคมชัดอีกทั้งยังช่วยเป็นการตอกย้ำให้กลุ่มชนชาวอีสานในฐานะที่เป็นผู้คนและพลเมืองของประเทศไทยได้ใช้ในการประกอบสร้างภาพให้เกิดแก่สายตาแก่ผู้คนภายนอก ทั้งชาวไทยในภูมิภาคอื่นๆ และชาวต่างชาติที่เป็นนักท่องเที่ยวถึงความความเป็นเอกลักษณ์ไทยด้วยเช่นกัน

สิ่งที่ยืนยันเป้าหมายเชิงสัญลักษณ์ของรูปแบบปราสาทผึ้งประยุกต์ในมิติทางการ

เมืองว่าด้วยความเป็นชาติไทยอย่างหนึ่ง ก็คือประชาชนได้สร้างสรรค์ปราสาทผึ้งแบบโบราณที่เรียกว่า “ต้นผึ้ง” หรือหอผึ้งขึ้นมาใช้แทนในงานประเพณีนี้ด้วย ซึ่งการสร้างปราสาทผึ้งแบบดั้งเดิมนี้อาจใช้ถวายเป็นพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อเท่านั้น ทั้งนี้ชาวสกลนครแต่เดิมมีความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว การทำต้นผึ้งหรือหอผึ้งจากก้านกล้วยทำเป็นโครงต้นผึ้งแล้วนำดอกไม้มาติดประดับประดาตกแต่งให้เกิดความสวยงาม นำไปใช้ในประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวและได้ถือปฏิบัติกันแต่อดีตเรื่อยมา โดยจะถวายเป็นทานในวันแฉกข้าว กล่าวคือ เมื่อถวายเป็นทานแก่พระสงฆ์แล้ว ก็มีการถวายเป็นต้นผึ้งเพื่ออุทิศส่วนกุศลต่อมา ประเพณีดังกล่าวได้มีกลุ่มคนพัฒนาและจัดขึ้นมาให้มีความใหญ่โตยิ่งขึ้น ชาวสกลนครและชาวคุ้มต่างๆ ที่นับถือศรัทธาต่อองค์พระธาตุเชิงชุมก็เชื่อว่าการทำบุญในวัน

❖ (บน) ปราสาทผึ้งประยุกต์ทรงปราสาทแบบราชสำนัก ได้รับอิทธิพลต้นแบบจากพระที่นั่งต่างๆ (ล่าง) ปราสาทผึ้งโบราณทรงปราสาทแบบพื้นบ้านที่ใช้ในโลกแห่งจิตวิญญาณทางพิธีกรรมและเป็นรูปแบบงานพุทธศิลป์ที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมลาวล้านช้าง

ออกพรรษา เป็นวันที่โลกทั้งสามจะมองเห็นความเป็นอยู่ซึ่งกันและกัน ซึ่งเรียกกันว่า “วันพระเจ้าเปิดโลก” ด้วยพุทธานุภาพแห่งพระพุทธองค์ ดังนั้น ญาติผู้ล่วงลับที่อยู่ในอภิปภภูมิหนึ่งก็จะสามารถมองเห็นต้นฝิ่ง/ห่อฝิ่งที่บรรดาญาติพี่น้องได้สร้างขึ้นมาถวายแก้ววัดและองค์พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้นชาวคุ้มต่างๆ จึงได้ร่วมกันสร้างและนำต้นฝิ่ง/ห่อฝิ่งมาถวายพระธาตุเชิงชุมเป็นประจำทุกปีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

แต่เมื่อเทียบเคียงบทบาทหน้าที่ของปราสาทฝิ่งแบบประยุกต์ที่สร้างตามต้นแบบพระที่นั่งต่างๆ ก็ทำให้พบว่ามีความที่เพียงเพื่อใช้ประกวดและใช้ในงานแห่ และเน้นกิจกรรมเชิงการท่องเที่ยวเป็นหลัก ไม่ได้ใช้ในพิธีกรรมตามคติความเชื่อทางศาสนาแต่อย่างใด นอกจากนี้ ปราสาทฝิ่งประยุกต์ก็ยังทำหน้าที่เสมือนเป็นภาษามาตรฐานอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะหากกล่าวถึงคำเรียก “ปราสาท” แล้วคนส่วนใหญ่ที่เป็นคนไทยก็มักจะนึกถึงและมองเห็นภาพของพระมหาปราสาทและพระราชวังเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้การสร้างภาพปราสาทฝิ่งโดยใช้พระที่นั่งในพระราชวังมาเป็นต้นแบบจึงเสมือนเป็นการใช้ภาษาสื่อสารแบบทางการอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการถูกควมรวมเข้าไปสู่การสังกัดความเป็นชาติไทยโดยปริยายทั้งนี้ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558: 258-259) ได้อธิบายให้เห็นว่า

“ประเพณีในยุคสมัยใหม่แต่ละประเพณีที่อยู่ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง มีภูมิหลังของประวัติที่มาและการได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุนที่แตกต่างไปจากอดีต กล่าวคือ จากเคยเป็นกิจกรรมประเพณีของชุมชน ซึ่งผู้คนที่เป็นชาวบ้านในชุมชนต้องเรียกรช่วยเหลือกันและกันไปสู่การเป็นกิจกรรมของกลุ่มการเมืองแห่งรัฐที่อยู่ในภาพขององค์กร ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ที่กลุ่มชาวบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือและให้ความสำคัญแก่รัฐ เพราะต้องพึ่งพิงกลุ่มรัฐในการสร้างและจัดงานประเพณีขึ้นมา อันเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของรูปแบบและเนื้อหาของประเพณีจาก “ประเพณีแบบจารีต” (custom) ไปสู่การเป็น “ประเพณีแบบประดิษฐ์” (invented tradition) ภายใต้กลไกของอำนาจแห่งรัฐชาติ”

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าการสร้างปราสาทฝิ่งด้วยการใช้รูปแบบราชสำนักที่เป็นปราสาทพระที่นั่งต่างๆ ส่งผลกระทบต่อคติความเชื่อแบบจารีตที่มีต่อการสร้างรูปแบบ

ปราสาทผึ้งในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความหมายสำคัญของพระที่นั่งต่างๆ ก็พบว่ามีการสื่อถึงการเป็นตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะพระที่นั่ง หมายถึง เรือนที่ประทับหรือที่สำหรับทรงงานของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งต้องการสื่อความหมายให้เห็นถึงความทันสมัย (Modern) ได้อีกทางหนึ่ง เพราะโครงสร้างเชิงสถาปัตยกรรมของปราสาทหลายแห่งถูกปรับเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมโดยให้มีลักษณะที่ผสมผสานกับความเป็นสากล ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของความทันสมัยหรือความเป็นสมัยใหม่ (ชาติรี ประภิตนทการ, 2550: 147) ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงได้เข้ามามีบทบาทอย่างสูงในการดัดแปลงสร้างแต่งรูปแบบวัฒนธรรมให้ทันสมัยตามทัศนะของตน (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2551: 1) ปราสาทผึ้งประยุกต์ทรงไทยประเภทเรือนยอดที่เรียกกันว่า “ทรงปราสาท” ซึ่งเน้นการตกแต่งด้วยลวดลายไทยไม่ได้มีไว้ใช้ตามแนวคิดแบบเดิมในโลกทางพระพุทธศาสนาชาวบ้าน แต่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสื่อถึงความเป็นชาติและความเป็นไทย ซึ่งเน้นย้ำและสร้างสำนึกการเป็นพลเมืองไทย อีกทั้งยังสื่อให้เห็นถึงการแสดงความจงรักภักดีซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของระบบราชการในท้องถิ่น ปรากฏการณ์นี้ โฮมี บาบ่า (Homi Bhaba, 1990) อธิบายความเป็นชาติในลักษณะนี้ว่าเป็นการสร้างวาทกรรม หรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับชาติชนิดหนึ่งที่เล่าผ่านสื่อต่างๆ ด้วยแนวคิดแบบผสมผสาน (hybridity) เพราะเชื่อว่าไม่มีเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือวัฒนธรรมใดที่บริสุทธิ์โดยไม่แปรเดิ์เบื้อนจากโลกภายนอก ทุกวัฒนธรรมล้วนต้องมีการข้ามสายพันธุ์ทั้งสิ้น

อนึ่ง นัยยะสำคัญของการปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ปราสาทผึ้งข้างต้น ก็เนื่องมาจากเหตุผลทางการเมือง เพื่อต้องการย้ำและสร้างการยอมรับความเป็นไทยให้เข้าไปอยู่ในตัวตนและจิตวิญญาณของผู้คนชาวอีสานเพราะฉะนั้นรูปลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนแปรรูปซึ่งเรียกว่า “ประยุกต์” ก็ย่อมแฝงนัยดังกล่าวนี้ไว้ด้วย ผลที่ตามมาก็คือ การยอมรับแนวคิดความเป็นไทยจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ของคนอีสานในยุคปัจจุบันไปโดยปริยาย ทั้งนี้พัฒนา กิตติอาษา (2557: 127) ชี้ให้เห็นว่า “สำนึกพลเมืองของคนอีสาน อาจกล่าวได้ว่า สำนึกพลเมืองและความจงรักภักดีของคนอีสานไม่ใช่ปัญหาอีกต่อไป เพราะสำนึกความเป็นพลเมืองไทยเกิดขึ้นอย่างชัดเจนและมั่นคง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการขยายตัวของระบบการศึกษาในโรงเรียน ระบบราชการในระดับท้องถิ่น การขยายตัวของสื่อมวลชนรวมทั้งสถานการณ์การเมืองของประเทศเพื่อนบ้านด้วย”

การประดิษฐ์สร้างประเพณีเพื่อสื่อถึงความเป็นชาติไทยเช่นนี้ยังมีปรากฏให้เห็นในประเพณีอื่นๆ ของอีสานเช่นประเพณีแห่ผีตาโชน (เลย) ก็พบว่าลวดลายรูปหน้ากากผีตาโชนในปัจจุบันมีลักษณะแตกต่างไปจากอดีตมาก เพราะมีการตกแต่งลวดลายบนหน้ากากโดยใช้ลายไทยเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นการประยุกต์ทำให้มีความผิดเพี้ยนไปจากเดิม เพราะมองถึงความงดงามและประณีตบรรจงจะต้องเน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย อนึ่งหน้ากากผีตา

โขนบางส่วนก็ยังได้ใช้ช่างฝีมือจากวิทยาลัยเพาะช่างมาช่วยในการวาดลวดลายอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐท้องถิ่นได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับโยงโยกับกิจกรรมวัฒนธรรม ประเพณีในฐานะผู้ส่งเสริมและผู้สร้างสรรค์ให้ประชาชนเกิดจินตนาการความเป็นชาติและสำนึกให้เกิดขึ้นโดยอาศัยประเพณีของท้องถิ่นนำมาสร้างความหมายใหม่ ดังที่Leslie Lipson (1992: 132) เสนอว่ารัฐมีอำนาจสูงสุดในสังคม ไม่มีคนกลุ่มใดสามารถต่อต้านอำนาจรัฐ หรือตั้งตนเป็นอิสระจากรัฐได้ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเชื่อทางศาสนา กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ หรือความเคลื่อนไหวด้านวัฒนธรรม ต่างก็อยู่ในการสอดส่องดูแลของรัฐทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทของรัฐในสังคมที่แทรกแซงอยู่ในเนื้อหาของจารีตประเพณีทางศาสนา รวมทั้งแสดงออกมาในอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งได้ทำหน้าที่สร้างสำนึกหรือการรับรู้ร่วมกันในหมู่สมาชิกของชุมชนผ่านประเพณีที่ถูกสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ด้วย

2. ประเพณีอีสานกับความเป็นชาติไทยในวาทกรรมของทุน

นอกจากประเพณีอีสานร่วมสมัยจะมีการนำเสนอความเป็นชาติไทยผ่านวาทกรรมของรัฐดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังพบว่ามีการนำเสนอความเป็นชาติไทยในประเพณีผ่านวาทกรรมของทุนด้วย ซึ่งในที่นี้หมายถึงทุนทางเศรษฐกิจ อันเป็นทุนที่มีบทบาทเด่น (โยะชิฮาระ คุนิโอะ, 2537: 2) เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบเงินตรา และเป็นที่ยอมรับกันในรูปที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบการค้าการขาย ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเช่นนี้เข้าข่ายตามแนวคิดสังคมศาสตร์ในเรื่องการแปลงวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า หรือ “Commodification” (Craig J. Reynolds, 2002: 311)อันเป็นกระบวนการหนึ่งของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่พยายามเปลี่ยนทุกสิ่งทุกอย่างให้กลายเป็นสินค้า ทั้งๆ ที่โดยธรรมชาติแล้วบางอย่างไม่ใช่ หรือไม่ควรมองในแง่สินค้านั้นๆ เช่น งานศิลปะ การรักษาสุขภาพ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทุกอย่างให้เป็นสินค้านี้ก็เพื่อมุ่งเน้นการให้ผลกำไร (วิทยากร เชียงกูล, 2550: 26) เป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ไม่ใช่สินค้า ซึ่งดั้งเดิมจะไม่มีการค้าเป็นตัวเงิน เช่นความคิด ความเชื่อ อัตลักษณ์ ให้ไปอยู่ในรูปของสินค้าที่มี “มูลค่า” จากประเด็นนี้เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเรื่องราวประเพณีอีสานร่วมสมัยทำให้พบว่า มีลักษณะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการทำให้ประเพณีกลายเป็นสินค้านั้นเกิดจากอำนาจของระบบทุนนิยมที่เน้นผลกำไรและสร้างมูลค่าเช่นกัน

จากการศึกษาประเพณีอีสานในสังคมร่วมสมัยพบว่าประเพณีในท้องถิ่นนี้ได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมโดยเฉพาะเพื่อใช้เป็นทรัพยากรในเวทีการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ความหมายของประเพณีมีได้อยู่ในพื้นที่ทางความเชื่อศาสนาอีกต่อไป แต่ได้ขยาย

พรมแดนก้าวข้ามเข้าสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจที่กลายเป็นตลาดของการท่องเที่ยวมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ประเพณีไหลเรือไฟ (นครพนม) ก็มีการประดิษฐ์ลวดลายดวงไฟน้ำมันเป็นรูปตราสัญลักษณ์หรือโลโก้ของบริษัทต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนเสมือนเป็นแหล่งโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้แก่ระบบทุนอีกอย่างหนึ่ง ดังกรณีมีภาพโลโก้ของสายการบินนกแอร์ (Nok Air) ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนรายหนึ่งและเป็นสายการบินที่บินตรงจากกรุงเทพฯสู่นครพนม โดยมีการประดิษฐ์โลโก้ให้เป็นลวดลายดวงไฟประดับเรือไฟในรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่นนี้จึงทำให้มองเห็นพลังการแทรกแซงของระบบทุนนิยมที่ก้าวล้ำเข้ามาสู่โลกประเพณีของวิถีท้องถิ่นโดยมีการก้าวข้ามเข้าสู่พื้นที่เศรษฐกิจและเปลี่ยนให้เป็นแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนและประเทศชาติเพิ่มเข้ามาด้วย

การเปิดพรมแดนของพื้นที่ประเพณีให้ก้าวเข้าสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจเพื่อใช้เป็นแหล่งหารายได้เข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นนั้นยังมีปรากฏให้เห็นในงานประเพณีอื่นๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา (อุบลราชธานี) ดังมีคำโฆษณาประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวงานนี้ ดังความว่า“จังหวัดอุบลราชธานีขอเชิญเที่ยวงานประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ประจำปี 2557 ภายใต้อัฒิ “113 ปี งานประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี 2557” ณ หุ่นศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว และเป็นภาพลักษณ์ที่ดีของจังหวัด อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในจังหวัด”

นอกจากบริษัทสายการบินนกแอร์แล้วยังพบว่า มีบริษัทสายการบินซึ่งเป็นตัวแทนของระบบทุนทางธุรกิจที่ได้เข้ามาส่งเสริมประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวอีกสายการบินหนึ่ง นั่นคือ แอร์เอเชีย (Air Asia) โดยมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเช่นกัน ดังที่นายสันติสุข คล่องใช้ยา ผู้อำนวยการพาณิชย์ สายการบินไทยแอร์เอเชีย กล่าวว่

“ที่ผ่านมา แอร์เอเชียได้มีส่วนร่วมในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2554 โดยการนำพนักงานของสายการบินฯ จากส่วนปฏิบัติการฝ่ายต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เข้าร่วมเดินขบวนและพื่อนรำในประเพณีแห่เทียนพรรษาดังกล่าว และสายการบินฯ ยังได้รับเกียรติและความไว้วางใจจากทางจังหวัดอุบลราชธานีให้ทำหน้าที่ร่วมอัญเชิญเทียนพรรษาหลวงพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร

พระเจ้าอยู่หัวฯ สู่งานประเพณี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้กับเหล่าพนักงานและสายการบินเป็นอย่างยิ่ง”
 (<http://travel.mthai.com/news/89023.html> สืบค้นเมื่อ 2 ธันวาคม 2558)

ลักษณะเช่นนี้ ทำให้มองเห็นว่าประเพณีในสังคมอีสานร่วมสมัยได้กลายเป็นเวทีการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งถูกประกอบสร้างขึ้นภายใต้สัญญาของความเป็นชาติไทย ในรูปแบบของ “การท่องเที่ยววิถีไทย” ซึ่งเป็นการมองประเพณีที่เป็นรากฐานภูมิปัญญาให้กลายเป็นสินทรัพย์ในเชิงเศรษฐกิจภายใต้บริบทของกระบวนการสร้างชาติและรัฐชาติสมัยใหม่ปรากฏการณ์เช่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบทุนที่เข้ามาส่งเสริมประเพณีที่แฝงนัยยะการสนับสนุนการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมของภาครัฐด้วย นั่นก็คือการเข้ามาเป็นตัวแทนการสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาโดยทำหน้าที่ร่วมอัญเชิญเทียนพรรษาหลวงพระราชทานจากกรุงเทพฯ มาสู่งานประเพณีแห่เทียนพรรษาในอุบลราชธานีเพื่อนำเทียนพรรษาพระราชทานดังกล่าวซึ่งเสมือนเป็นหลักชัยและสัญลักษณ์สำคัญยิ่งมาในงานประเพณีแห่เทียนอุบลราชธานี ทั้งนี้ความเป็นชาติไทยในกิจกรรมเชิงประเพณีดังกล่าว จึงถูกสื่อผ่านสัญลักษณ์ประจำชาติ นั่นคือ พระมหากษัตริย์ วิธีคิดเช่นนี้แสดงให้เห็นการสร้าง “กลุ่มทางสังคม” โดยประดิษฐ์สร้างจินตนาการให้มีลักษณะโยงใยเข้าสู่ศูนย์กลาง (เบน แอนด์ เดอร์สัน, 2557) อันเป็นการพยายามสร้างเครือข่ายชุมชน และทำให้อาณาภาพของคำว่า “ชาติไทย” นั้นมีพลังต่อการสร้างสำนึกของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดจินตนาการสู่ความเป็นชาติได้เป็นอย่างดี

พิธีอัญเชิญเทียนพรรษาพระราชทาน โดยมีบริษัทสายการบินเป็นตัวแทนอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ สู่การเป็นสัญลักษณ์สำคัญในงานประเพณีแห่เทียนพระราชจังหวัดอุบลราชธานี

อนึ่ง ภาพการอัญเชิญต้นเทียนพรรษาพระราชทานนำมาเป็นหลักชัยในงานประเพณีนี้ ยังสามารถสื่อให้เห็นถึง “การสร้างสำนึกความเป็นชาติทางวัฒนธรรม” ด้วย กล่าวคือ เป็นการมองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนโดยดูจากขนบธรรมเนียม

ประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกับส่วนกลางซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเพณีอีสานในวิถีราษฎร์นั้นก็มีลักษณะเช่นเดียวกับประเพณีแท้ที่ชนพรชานาในวิถีรัฐของภาคกลางและปรากฏอยู่ในวิถีของราชสำนักเช่นกัน ฉะนั้นการพระราชทานต้นเทียนพรรษาให้แก่พสกนิกรชาวอีสานจึงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางศาสนาของพระมหากษัตริย์ในฐานะตัวแทนของความเป็นชาติไทย อันมีความเป็นหนึ่งเดียวกันกับประชาราษฎร์ในพื้นที่ท้องถิ่นแห่งนี้ด้วย การได้รับต้นเทียนพรรษาพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ จึงสามารถกระตุ้นและส่งผ่านไปจนถึงจิตสำนึกให้ผู้คนเกิดความตื่นตัวและผูกพันในความเป็นชาติมากขึ้นเพราะฉะนั้นกลุ่มคนเหล่านี้จึงมีความรู้สึกและยอมรับความเป็นพลเมืองของรัฐชาติไทยและมีสำนึกถึงความเป็นไทยเกิดขึ้น ดังที่ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (Charles F. Keyes, 2556: 130) ได้แสดงความคิดเห็นว่า

“หลังจากที่ภาคอีสานทั้งหมดถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามและตกอยู่ภายใต้การควบคุมจากฝ่ายสยามหรือไทยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่อำนาจและอิทธิพลของรัฐไทยแผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคนี้มากขึ้น คนอีสานก็เริ่มยอมรับและตระหนักว่า พวกเขาแตกต่างจากคนไทยภาคกลางทั้งในด้านชาติพันธุ์ การเมือง และเศรษฐกิจ ถึงแม้จะมีกระแสแนวคิดท้องถิ่นอีสานนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเริ่มตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา และแม้ว่าบรรดาเจ้าหน้าที่รัฐบาลฝ่ายสยามจำนวนมากทั้งในอดีตและปัจจุบันเชื่อว่า กระแสนี้จะนำไปสู่เรื่องการแบ่งแยกดินแดนภาคอีสานเพื่อไปรวมกับประเทศลาว แต่ทว่าสำหรับชาวอีสานส่วนใหญ่มองว่า ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยโดยรวมที่มีทั้งวัฒนธรรมอีสานและวัฒนธรรมไทยเป็นแนวทางหลักในการแสดงพฤติกรรมทางสังคมของพวกเขา แม้ว่าจะมีระดับที่แตกต่างกันไปก็ตาม”

ความเป็นชาติไทยในวาทกรรมของระบบทุนนิยมที่แฝงมากับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีเช่นนี้ ชี้ให้เห็นว่าความเป็นชาติไทยซึ่งได้กลายเป็นสินค้าและเป็นสิ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นได้ กระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบันมีส่วนสำคัญที่ได้ผลักดันทำให้ประเพณีแท้ที่ชนพรชานาอุบลราชธานีได้รับความสนใจและกลายเป็น “ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว” ขึ้นมา เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่

จังหวัด ภูมิภาค และประเทศชาติซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นประเพณีที่ถูกสืบสร้างควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติพร้อมๆ กัน ฉะนั้น แนวคิดที่ว่าด้วยผลประโยชน์แห่งชาติจึงเกิดขึ้น ซึ่งในแง่ของรัฐแล้วการส่งเสริมและสร้างสรรค์ประเพณีให้เป็นเวทีของการท่องเที่ยวก็มีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและรับผลประโยชน์แห่งชาติด้วยเช่นกัน (วีระ สมบูรณ์, 2553: 61) การส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยตามแนวคิดที่ว่า “ไทยเที่ยวไทย ไทยพัฒนา ไทยเจริญ” ได้แสดงให้เห็นอุดมการณ์ชาตินิยมอีกแบบหนึ่งที่เรียกว่า “อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ” นั่นก็คือ ลัทธิชาตินิยมที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งเรียกว่า ชาตินิยมทางเศรษฐกิจโดยหัวใจสำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ การทำให้ประเทศพึ่งตนเองได้ การทำเช่นนี้ได้ ประชาชนในชาติจะต้องนิยมและให้การสนับสนุนสินค้าและอุตสาหกรรมของประเทศตนมากกว่าสินค้าของต่างชาติ ชาตินิยมทางเศรษฐกิจนั้นจึงให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจแห่งชาติหรือโครงสร้างการผลิตภายในประเทศมากกว่าการค้ากับต่างประเทศ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2551: 121) ฉะนั้นภาพลักษณ์ของประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี ในฐานะที่เป็นประเพณีวิถีไทยจึงเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวชนิดหนึ่งของไทยที่มีแนวคิดแฝงเร้นเช่นเดียวกับการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมไทยไว้ด้วย ซึ่งล้วนพยายามเน้นย้ำภาพที่มีลักษณะตามองค์ประกอบงานศิลปะแบบไทยทั้งนี้เพื่อนำเสนอเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมให้เกิดแก่สายตาของผู้ชม นั่นคือ บรรดานักท่องเที่ยวให้ได้รับรู้และมองเห็นอย่างเป็นรูปธรรม

3. ประเพณีอีสานกับความเป็นชาติไทยในาากรรมของชาติพันธุ์

ในสังคมอีสานนั้นมิได้มีเพียงคนที่พูดภาษาอีสานเป็นภาษาถิ่นเท่านั้น แต่ยังมียุทธชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ใช่คนพูดอีสานอาศัยปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ไทแถบนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร หรือไทเลย ไทดำ ไทพวนในจังหวัดเลย หนองคาย หรือชาวกวยเขมร และส่วยในจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ หรือชาวไทเบิ่ง ไทโคราชในจังหวัดนครราชสีมา หรือชาวมูรแถบอำเภอโขงเจียมจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น อย่างไรก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ล้วนมีสถานภาพและมีสำนึกของความเป็นคนไทยและความเป็นชาติไทยที่ปะปนในวิถีปฏิบัติภารกิจของชีวิตประจำวัน รวมทั้งกิจกรรมเชิงประเพณีและพิธีกรรมในวัฒนธรรมของตนด้วย

ทั้งนี้การพื่อนมูพรธาตุนพนมก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ซึ่งเป็นการแสดงพื้นเมืองที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ในอดีตการพื่อนั้นไม่เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเน้นความพร้อมเพรียงกันมากนัก แต่เน้นที่ลีลาการพื่อนต่างๆ โดยเคลื่อนไหวไปตามธรรมชาติ แต่ต่อมาในปี พ.ศ.2498 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรภาค

อีสานและทรงถือวโรกาสบำเพ็ญพระราชกุศลวันมาฆบูชาที่วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม แล้วทางจังหวัดจึงได้เชิญชวนให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นำศิลปะการแสดงของตนมาแสดงต่อหน้าพระที่นั่ง ซึ่งหนึ่งในนั้นมีการฟ้อนถวายบูชาของชาวผู้ไท โดยมีการปรับปรุงและออกแบบท่ารำให้เกิดความสวยงามมากขึ้น ส่วนการแต่งกายของหญิงชาวผู้ไทก็พบว่าแต่เดิมนิยมแต่งกายด้วยผ้าพื้นสีดำ(พระมหาบัญชา เขมปัญญ, 2542: 224) หรือสีย้อมครามเข้มออกดำเป็นหลัก แต่เมื่อต้องมาฟ้อนถวายหน้าพระที่นั่ง เป็นเหตุทำให้ต้องมีการแปรรูปร่างหน้าตาของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้เกิดความประณีตงดงาม และมีรูปแบบที่เป็นระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการนำการฟ้อนรำของชาวผู้ไทไปแสดงในงานประเพณีสำคัญๆ เพิ่มมากขึ้น นับตั้งแต่หลังจากงานรับเสด็จเจ้านายชั้นสูงมาแล้ว ก็พบว่ามีความพยายามที่จะประดิษฐ์สร้างชุดเสื้อผ้าของหญิงชาวผู้ไทที่ใช้ในประเพณีการฟ้อนรำให้มีลักษณะเด่นชัดมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อขับเน้นให้เห็นภาพของความเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทที่ผสมผสานอยู่ร่วมกับความเป็นชาติไทยด้วย กล่าวคือ ชุดฟ้อนผู้ไทเมืองเรณูนครประยุกต์นี้จะมีสีสันทึบสอดคล้องกับสีธงชาติไทยอย่างเห็นได้ชัด เพราะเสื้อผ้าชุดฟ้อนจะประกอบไปด้วยโทนสีหลักๆ 3 สี ได้แก่ สีน้ำเงิน สีแดง และสีขาวซึ่งสีหลักดังกล่าวล้วนสอดคล้องกับสีธงชาติไทยในปัจจุบัน การฟ้อนผู้ไทจังหวัดนครพนม จัดเป็นศิลปะการฟ้อนที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยู่อีกกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการฟ้อนผู้ไทของอำเภอเรณูนคร ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของนครพนม ท่าฟ้อนผู้ไท ได้แก่ ท่าเตรียม ท่านกกระบาบิน ท่าลำเพลิน ท่ากาเดินก้อน ท่ารำม้วน ท่าฉาย ท่ารำสาย ท่ารำบูชา ท่าก่อนข้าวเย็น ท่าเสื่อออกเหล่า ท่าจรเข้พาดหาง ซึ่งการฟ้อนจัดเป็นคู่ๆ หญิงชาย ตั้งแต่ 10 คู่ขึ้นไป เครื่องดนตรีประกอบด้วยกองกิ้ง กลองตะเต กลองยาว ซ้องโหม่ง พังฮาดและก๊ับแก๊บ ส่วนเครื่องแต่งกายฝ่ายหญิงนิยมใช้เสื้อสีน้ำเงินเข้มขลิบสีแดงทั้งเสื้อและผ้าซิ่น ผ้าสไบสีขาว เครื่องประดับใช้เครื่องเงินตั้งแต่ตุ้มหู สร้อยคอกำไลเงิน ผมเกล้ามวยสูงตัดดอกไม้สีขาว หม่มผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยงสีขาว ซึ่งปัจจุบันใช้ผ้าถักสีขาว ส่วนผู้ชายจะใส่เสื้อม่อฮ่อมขลิบผ้าแดง นุ่งกางเกงขาก๊วยมีผ้าคาดเอว

ลักษณะการแต่งกายสำหรับการฟ้อนของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครโดยเฉพาะฝ่ายหญิงนั้น พบว่าเมื่อนำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับชุดผู้หญิงผู้ไทในอดีตจะมีความผิดแปลกไปจากของเดิมมาก เพราะเป็นการประยุกต์ขึ้นมาใหม่ และทำให้กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเรณูนครเมืองชายแดนแม่น้ำโขงเท่านั้น เพราะเมื่อเทียบกับชุดฟ้อนผู้ไทสกลนครและผู้ไทกาฬสินธุ์หรือมุกดาหารก็พบว่าไม่เหมือนกัน ฉะนั้นชุดฟ้อนผู้ไทเมืองเรณูนครจึงถือเป็นการประดิษฐ์ใหม่ภายใต้บริบทของประเทศไทยโดยมีการนำเสนอภาพชุดฟ้อนที่ไปพ้องกับสีธงชาติไทย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ธงไตรรงค์” อันมีลักษณะเป็นธงสี่เหลี่ยม

ผืนผ้าใช้สีหลักในธง 3 สี คือ สีแดง ขาว และน้ำเงิน ซึ่งภายในแบ่งเป็นแถบ 5 แถบ แถบในสุดสีน้ำเงิน ถัดมาด้านบนทั้งด้านบนและล่างเป็นสีขาวและสีแดงตามลำดับ แถบสีน้ำเงินมีขนาดใหญ่กว่าแถบสีอื่นๆ เป็น 2 เท่า ความหมายสำคัญของธงไตรรงค์นั้นหมายถึงสถาบันหลักทั้ง 3 ของประเทศไทย คือ ชาติ (สีแดง) ศาสนา (สีขาว) และพระมหากษัตริย์ (สีน้ำเงิน) สีทั้ง 3 สีนี้เองคือที่มาของการเรียกชื่อธงนี้ว่า “ธงไตรรงค์” ฉะนั้นการเลือกใช้สัญลักษณ์ของสิ่งชานาตินำมาสร้างสรรค์ดัดแปลงให้กลายเป็นชุดประจำชาติพันธุ์ของตนในกิจกรรมประเพณีเพื่อนผู้ไท จึงแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติในอีกรูปแบบหนึ่งจาก

ปรากฏการณ์ข้างต้นนี้ ชิกฮารุ ทานาเบ (2555: 65) มองว่าเป็นประเพณีปฏิบัติที่ระบบทางการเมืองของรัฐซึ่งทรงอำนาจนั้นได้พยายามควบรวมนชนกลุ่มน้อยเข้าไว้ด้วย ดังนั้นชาวผู้ไทในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อยจึงพยายามที่จะสร้างตัวตนของกลุ่มให้เกิดการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความเป็นพลเมืองของรัฐชาติไทยผ่านการประดิษฐ์สร้างประเพณีและสร้างความหมายใหม่ได้อย่างน่าสนใจ

เครื่องแต่งกายและสีสันทชุดเพื่อนของหญิงชายชาวผู้ไท เมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นอกจากเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของหญิงสาวผู้ไทเมืองเรณูนครที่สามารถแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับลักษณะความเป็นชาติไทยแล้ว ยังพบว่าสีเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในโลกจินตนาการแห่งความเชื่อ ซึ่งทำหน้าที่เสมือนเป็นเทพเจ้าผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองผู้คนบ้านเมืองก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นข้างต้นนี้ด้วย ดังกรณีประเพณีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง (มุกดาหาร) ตามตำนานเมืองมุกดาหารซึ่งได้กล่าวถึงเจ้าแม่สองนางพี่น้องว่า

รูปหล่อสัมฤทธิ์เจ้าแม่สองนางพี่น้องสถิต ชาวเมืองนิยมนำผ้าสไบจีบสองชั้นแบบไทยมาห่มให้เจ้าแม่ทั้งสอง ณ ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

“เจ้าแม่สองนางพี่น้องเป็นธิดาของเจ้ากรุงเวียงจันทน์ที่เดินทางมาสร้างบ้านแปลงเมืองยังภาคใต้ของลาว เป็นหญิงฝาแฝดชื่อนางพิมและนางพา ทั้งสองเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านการเมืองและการปกครองเป็นเลิศ มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้เกี่ยวกับโหราศาสตร์ และเป็นທີ່ปรึกษางานบ้านงานเมืองตลอดจนบัญชาการเกี่ยวกับส่วยสาอากรที่ขึ้นแก่เมืองมุกดาหารซึ่งในอดีตที่ตั้งอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง ทำให้เกิดความออยู่ดีมีสุขแก่บ้านเมือง อยู่ต่อมาเจ้าแม่สองนางพี่น้องได้มาร่วมในงานพิธีบุญสว่างเฮือ (แข่งเรือ) ขณะที่เจ้าแม่ทั้งสองได้ลงเรือเล่นงานบุญได้เกิดอุบัติเหตุทางน้ำ เรือล่มบริเวณที่เป็นสบมุก เป็นเหตุให้นางพิมนางพาสองพี่น้องเสียชีวิต ได้สร้างความเศร้าโศกเสียใจแก่ชาวเมืองเป็นอย่างมาก ชาวเมืองจึงได้ร่วมกันอธิษฐานจิตขอให้ดวงวิญญาณของเจ้านางได้มาปกปักรักษาคุ้มครองบ้านเมืองนี้สืบไป และชาวเมืองเล่าลือกันว่า เจ้านางทั้งสองรับว่าจะมาช่วยเหลือคุ้มครองให้ชาวมุกดาหารให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวเมืองจึงได้ร่วมกันสร้างศาลให้เจ้าแม่สองนางพี่น้องขึ้นที่บริเวณสบมุก เรียกว่า “ศาลเจ้าแม่สองนางสถิต” เรื่อยมาจนทุกวันนี้”

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 3, 2542: 1019)

จากเรื่องเล่าตำนานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเจ้าแม่สองนางเป็นแม่หญิงชั้นสูงของลาว คือเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงกับการศึกษาในครั้งนี้ กล่าวคือ ความหมายของเจ้าแม่สองนาง มีการปรับเปลี่ยนและแปรรูปลักษณะจาก “หญิงลาว” กลายเป็น “หญิงไทย” ผ่านการประกอบสร้างรูปปั้นหรือรูปหล่อเจ้าแม่ที่ตั้งอยู่ในศาลเจ้าแม่สองนางสถิตในปัจจุบัน เพราะภาพลักษณ์ของเจ้าแม่สองนางที่เป็นธิดาเจ้าเมืองลาว ซึ่งคนส่วนใหญ่ก็เข้าใจว่ารูปร่างหน้าตา รวมทั้งเครื่องแต่งกายก็น่าจะเป็นแบบหญิงชั้นสูงชาวลาวตามวิถีวัฒนธรรมลาวล้านช้างเวียงจันทน์ แต่ทว่ารูปลักษณะของหุ่นเจ้าแม่สองนางกลับมีลักษณะของความเป็นไทยปรากฏขึ้นมาแทนที่ นั่นคือ มีการสร้างประเพณีนิยมที่มักนำเอาสไบจีบแบบผู้หญิงไทยโบราณมาห่มให้แก่หุ่นรูปปั้นเจ้าแม่สองนาง ซึ่งเป็นสไบจีบสองชั้นเป็นสไตล์การแต่งตัวแบบไทยให้เข้ามาแทนที่ และมีการพยายามปรับเปลี่ยนสภาวะบทบาทของเจ้าแม่สองนางในเรื่องเล่าตำนานไปสู่ปฏิบัติการในประเพณีพิธีกรรมที่มีลักษณะแตกต่างกัน แม้จะมีการเปลี่ยนผ้าสไบตามวาระของกิจกรรมเชิงประเพณีก็ตาม อาทิ บางครั้งก็ห่มสไบสีขาวล้วน บางครั้งก็ไม่มีการห่มผ้าสไบ แต่ส่วนใหญ่แล้วผู้คนมักนิยมห่มสไบจีบสองชั้นแบบไทยให้แก่รูปปั้นหล่อองค์เจ้าแม่สองนาง ซึ่งถ้ามองว่ารูปหล่อเคารพนี้เป็นเสมือนอนุสาวรีย์ คือเป็นสิ่งสร้างขึ้นมาเพื่อระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์หรืออุดมการณ์ และเมื่อพิจารณาถึงความงดงามของรูปเคารพเจ้าแม่โดยมองผ่านสัญลักษณ์ของผืนผ้าสไบลักษณะแบบไทย ฉะนั้น ความสง่างามที่บังเกิดขึ้นในใจของผู้คนที่พบเห็น จึงมีภาพการเน้นย้ำให้เห็นภาพของความเป็นชาติไทยสอดแทรกปะปนเข้ามาด้วย ถึงแม้ว่าประวัติตำนานของเจ้าแม่สองนางนั้นจะบ่งชี้ชัดเจนว่าเป็นเชื้อชาติลาวมาก่อน แต่ทว่าก็มีการสร้างตำนานขึ้นมาใหม่ว่าเจ้าแม่ทั้งสองนางนั้นอยากจะสถิตอยู่ฝั่งประเทศไทยมากกว่า ด้วยเหตุนี้เรียกขานกันว่า “ศาลเจ้าแม่สองนางสถิต” ซึ่งหมายถึงเจ้าแม่ทั้งสองปรารถนาที่จะสถิตอยู่ในฝั่งขวาของแม่น้ำโขงหรือฝั่งประเทศไทย ลักษณะดังกล่าวนี้ จึงชี้ให้เห็นถึงวาทกรรมความรู้ที่ถูกเลือกและถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐชาติ ซึ่งมุ่งให้ประชาชนพลเมืองเกิดความสำนึกในความเป็นพลเมืองของชาติผ่านการประดิษฐ์สร้างความรู้เกี่ยวกับประเพณีความเชื่อดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จากปรากฏการณ์นี้ ทำให้มองเห็นการเลือกชุดเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่นำมาสวมใส่องค์รูปหล่อเจ้าแม่สองนางที่ผู้คนชาวเมืองและเจ้าหน้าที่ดูแล ซึ่งเป็นคนไทยมุทาคาหารได้เป็นผู้กำหนดเลือกและสร้างจินตภาพของการห่มสไบจีบแบบไทยขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อสื่อให้เห็นจินตนาการเกี่ยวกับชุมชนชาติและความเป็นไทยให้เกิดแก่สายตาของผู้ที่เข้ามาเช่น สรวงบุชา อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความหมายของรูปหล่อสัมฤทธิ์องค์เจ้าแม่สองนางที่หมายถึงรูปหล่อของรัฐไทยและกลายเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองไทยในเมือง

ชายแดนนี้ด้วย รวมทั้งรูปหล่อเจ้าแม่สองนางนี้ยังได้ทำหน้าที่ในการแสดงอุดมการณ์ความเป็นชาติ โดยการปรับปรุงรูปลักษณ์ของวัฒนธรรมแต่เดิม แล้วนำมาปรับสร้างใหม่ให้มีภาพลักษณ์ของ “ความเป็นไทย” ปรากฏแฝงอยู่ด้วย ตลอดจนเป็นการนำเสนอภาพความเป็นหนึ่งเดียวให้แก่ความเป็นรัฐชาติไทย ถึงแม้ตำนานจะกล่าวอ้างว่าบุคคลศักดิ์สิทธิ์นี้มิได้เป็นสมาชิกของคนในชาติก็ตาม แต่ก็มีการนำเอาความเป็นไทยเข้าไปสอดแทรกในรูปลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนนับถือ อันเป็นการหล่อหลอมทางความคิดความเชื่อให้ผู้ที่มิถิ่นฐานอยู่แถบเมืองชายแดนของประเทศไทยมีความตระหนักรู้และเน้นย้ำการเป็นพลเมืองไทยและเข้าสู่การเสริมภาพลักษณ์ของความเป็นรัฐชาติไทยในยุคสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน

4. ประเพณีอีสานกับความเป็นชาติไทยในวาทกรรมข้ามพรมแดนรัฐชาติ

สังคมโลก (global society) ในแง่ที่เป็นระบบความสัมพันธ์ระดับโลกที่ดำรงอยู่ในยุคปัจจุบันพัฒนาขึ้นมาจากการขยายตัวของความสัมพันธ์ด้านการผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้า ด้านวัฒนธรรม และการสื่อสาร รวมทั้งด้านการเมืองจนครอบคลุมไปทั่วโลก ความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเสมอไป แต่อาจจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนและกลุ่มคนในด้านความเชื่อศาสนา วิทยาศาสตร์ ภาษา การค้า และอื่นๆ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรประชาชนทั้งหลายที่ขยายตัวไปทั่วโลก (Shaw, 1992: 429) โลกในยุคนี้จึงมีสภาพเหมือนโลกไร้พรมแดน การเติบโตอย่างรวดเร็วของเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนดังกล่าวเกิดขึ้นได้ด้วยผลจากการปฏิวัติด้านเทคโนโลยีการสื่อสารและคมนาคม และในท่ามกลางการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของรัฐชาติ และการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามถิ่นไปสู่เมือง ความเป็นชุมชนจึงมิได้ถูกจำกัดอยู่แต่เพียงท้องถิ่น หรือพื้นที่หมู่บ้านแบบเดิมอีกต่อไป (ยศ สันตสมบัติ, 2551: 12) ชุมชนท้องถิ่นแบบเดิมได้ปรับเปลี่ยนตัวเองไปอย่างมาก ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ผลักดันให้ผู้คน สินค้า ทุน รวมทั้งวิถีประเพณีวัฒนธรรมก็สามารถก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติเข้ามาอย่างง่ายดายมากขึ้น

ประเพณีวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชนและเป็นเครื่องบ่งบอกให้เห็นถึงภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรมได้อย่างหนึ่ง ประเพณีนับเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถสื่อให้เห็นถึงความหมาย สามารถถ่ายทอดความคิด และโลกทัศน์ ค่านิยม อุดมการณ์บางอย่างของกลุ่มชนจากที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อย้อนกลับมามองประเพณีอีสานในบริบทสังคมร่วมสมัยก็พบว่า มีประเพณีกลุ่มหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นในฐานะตัวแทนของชาติกับประเพณีของต่างชาติต่างแดนที่เข้ามาปะทะสังสรรค์ด้วย ตัวอย่างเช่น ประเพณีบุญบังไฟ (ยโสธร) ซึ่งเป็นประเพณีบุญเดือนหกของชาวอีสาน ที่ปฏิบัติสืบต่อกัน

มาตั้งแต่อดีต การจัดประเพณีบุญบั้งไฟ เชื่อว่าเป็นการบอกข่าวแก่ผีฟ้าพญาแถน ซึ่งมีหน้าที่ให้นำให้ฝนแก่มนุษย์โลกทราบ ว่าขณะนี้เกิดความแห้งแล้งแล้ว และมวลมนุษย์ทั้งหลายกำลังเดือดร้อนเรื่องการขาดแคลนน้ำไม่สามารถทำนาทำไร่ได้ การจุดบั้งไฟขึ้นไป จึงเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับจิตวิญญาณ คือผีฟ้าพญาแถน จากความเชื่อดังกล่าวนี้นักชาวอีสานจึงพร้อมใจกันทำพิธีแห่บั้งไฟ แล้วจุดขึ้นฟ้าเพื่อเตือนให้พญาแถนทราบ

ในปัจจุบันถ้ากล่าวถึงประเพณีบุญบั้งไฟแล้ว คนส่วนใหญ่ก็คงต้องนึกถึงบุญบั้งไฟของชาวยโสธรเป็นหลัก เพราะได้รับการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ จนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง จุดประสงค์ของการประกอบประเพณีบุญบั้งไฟยโสธรคือ เพื่อบูชาคุณของพระพุทธศาสนา เป็นการขอฝนต่อเทวดาพญาแถน เป็นประเพณีก่อนการลงมือทำการเกษตรต่างๆ และเป็นการสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ดังที่ บำเพ็ญ ณ อุบล (อ้างถึงใน พ.อยู่คง ณ หลวงพระบาง, ม.ป.ป: 2) กล่าวว่า “การจัดประเพณีบุญบั้งไฟที่ยโสธรนี้ ชาวยโสธรได้ขอเสนอต่อสภาเมืองยโสธรเมื่อปี พ.ศ.2509 ให้จัดงานประเพณีบุญบั้งไฟเป็นระบบระเบียบเป็นประเพณีที่เป็นตัวแทนของจังหวัดตั้งแต่นั้นมา เพื่อร่วมสืบสานและสร้างวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ความรักความสามัคคีของหมู่คณะที่จัดขึ้น และเหตุผลที่ควรให้รักษาประเพณีบุญบั้งไฟคู่จังหวัดยโสธร คือเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชาติให้ได้เงินตราต่างประเทศและเงินหมุนออกสู่ชุมชนบทและภาคประชาชนให้มีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย” จากทัศนะข้างต้นนี้ จะพบว่า ภาพลักษณ์ประเพณีบุญบั้งไฟถูกสร้างความหมายใหม่ให้กลายเป็นตัวแทนของประเพณีประจำจังหวัดและประจำชาติอย่างหนึ่งนับตั้งแต่ปี 2509 เรื่อยมาและมีพัฒนาการสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

แต่ทว่าในปัจจุบันยังพบว่า การส่งเสริมประเพณีบุญบั้งไฟของยโสธรมีกิจกรรมพิเศษที่เพิ่มขึ้นมา อันแสดงให้เห็นมิติของการสร้างความสัมพันธ์ข้ามชาติ กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เรื่อยมาทางเทศบาลเมืองโอยะมิตะในประเทศญี่ปุ่นได้มาทำ MOU สัญญา “เมืองบั้งไฟคู่แฝด” ที่จังหวัดยโสธร ซึ่งมีวัฒนธรรมการจัดงานบั้งไฟเหมือนกันทั้งสองเมือง กล่าวคือ ถ้าเมืองใดมีงานประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นในเมืองใด อีกเมืองจะต้องมาร่วมทุกปีและถือเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างเมืองระหว่างประเทศด้วยมีข้อมูลในเว็บไซต์ชื่อว่า “โรงเรียนสอนภาษา ล่ามแปลภาษา เกี่ยวกับญี่ปุ่น” ได้กล่าวให้เห็นว่าบั้งไฟยโสธรมีฐานะเป็นตัวแทนของชาติไทยที่ได้เข้าไปร่วมสัมพันธ์ไมตรีกับบั้งไฟในประเทศญี่ปุ่น ความว่า

“ในกรณีของบั้งไฟโยธธาในฐานะที่เป็นบั้งไฟจากประเทศไทย จะ
ได้เข้าร่วมในเทศกาลบั้งไฟในญี่ปุ่น เทศกาลริวเซิ RYUSEI
Matsuri เทศกาลบั้งไฟแห่งเมืองไซตามะ (Chitama) จังหวัดชิชิ
บุ (Chichibu) ของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ที่อยู่ห่างจาก
เมืองโตเกียวประมาณ 3 ชั่วโมง ได้จัดเทศกาลบั้งไฟสืบต่อกันมา
เป็นประเพณีมากกว่า 280 ปี เพื่อขอบคุณเทพเจ้า² และนับตั้งแต่
ปี พ.ศ.2542 จังหวัดไซตามะและจังหวัดโยธธาก็ได้ลงนามเป็น
เมืองพี่เมืองน้องสานสัมพันธ์แนบแน่นด้วยบุญบั้งไฟ สื่อสัมพันธ์
ผ่านประเพณีที่เหมือนกันดังพี่น้อง นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเมือง
ไซตามะและจังหวัดโยธธาก็ได้เดินทางไปมาหาสู่สานสัมพันธ์แลกเปลี่ยน
วัฒนธรรมและองค์ความรู้ร่วมกันเรื่อยมา”
(<http://www.bangkokstudy.net/>, สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2558)

ประเพณีบั้งไฟที่เมืองโยะมิตะในประเทศญี่ปุ่น ถือเป็นงานขอบคุณเทพเจ้าของ
เมืองโยชิตะซึ่งจะจัดขึ้นหนึ่งวัน ในปลายเดือนตุลาคมของทุกปี คือหลังฤดูการเก็บเกี่ยว
ผลผลิตทางการเกษตรเสร็จแล้ว แต่ละชุมชนก็จะจับกลุ่มทำบั้งไฟสีสวยงามดิตรัม เพื่อสร้าง
ความสนุกสนานให้หมู่คณะและถือเป็นประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการขอบคุณเทพเจ้ามา
ตั้งแต่โบราณของเมืองโยะมิตะหรือชิชิบุ ในการจัดประเพณีสร้างสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ
ญี่ปุ่น พบว่าคณะกรรมการจัดงานบั้งไฟเมืองโยะมิตะจะตั้งกรรมการจัดงานร่วมกับกรมการ
ทูตจากเมืองโยธธาของประเทศไทย โดยมีขึ้นหนึ่งวัน ให้คณะบั้งไฟโยธธานำบั้งไฟสีสวยงาม
ดิตรัมตามเบอร์ที่กรรมการออกให้ นำมาขึ้นตั้งไว้บนฐานจุดบั้งไฟ จากนั้นกลุ่มคณะกรรมการ
บั้งไฟและแขกที่เข้าชมก็จะร่วมกันชมตามจุดที่จัดไว้ห่างจากฐานจุดบั้งไฟ (พ.อ.ยุก ฌ
หลวงพระบาง, ม.ป.ป.: 33) ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นภาพของบั้งไฟโยธธาที่ทำหน้าที่
เป็นตัวแทน “ความเป็นชาติไทย” เพื่อสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น โดยมี
สัญลักษณ์บั้งไฟอันเป็นประเพณีเป็นตัวเชื่อมโยงร้อยรัดเสมือนเป็น “เมืองพี่เมืองน้อง” ที่
แม้ดินแดนประเทศทั้งสองจะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดติดกันก็ตาม แต่ทว่าประเพณีบุญบั้งไฟก็

² ประวัติความเป็นมาของประเพณีบั้งไฟริวเซิ ในหนังสือประวัติเมืองโยะมิตะ (1982) ได้สรุปข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับต้นกำเนิดของประเพณีบั้งไฟ
ที่เกี่ยวข้องกับการขอบคุณเทพเจ้าว่า ประเพณีบั้งไฟเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านนับถือศาลเจ้ามุกุเช็งกัวเป็นผู้สร้างศาลเจ้า กล่าวกันว่าในวันทำ
พิธี ชาวบ้านจะก่อกองไฟกองใหญ่ขึ้นเริ่มแม่น้ำโยะมิตะ แล้วนำฟืนที่ตัดไฟจนใกล้มอดโยนขึ้นฟ้าเต็มแรงเพื่อถวายแด่เทพเจ้า ต่อมาภายหลังเมื่อ
มีการค้นพบดินปืนจึงเปลี่ยนมาใช้ดินปืนจุดลูกไฟขึ้นฟ้า และมีการปรับปรุงเรื่อยมาจนกลายเป็นบั้งไฟริวเซิ (ขนาด ศิตติธ, 2558: 207)

สามารถสร้างสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติได้ และยังสะท้อนให้เห็นมิติของความพยายามที่จะสร้าง “ชุมชนวัฒนธรรม” ร่วมกันภายใต้การยึดโยงประเพณีที่นับถือเหมือนกัน รวมทั้งภายใต้วาทกรรมที่รัฐชาติทั้งสองได้สร้างขึ้นมานั้นก็คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มุ่งเชื่อมโยงกันระหว่างรัฐชาติ ซึ่งมีนัยยะของการตอกย้ำภาพลักษณ์ของความ เป็นชาติไทยโดยหยิบยืมและอาศัยประเพณีบั้งไฟ ปรากฏการณ์นี้ เดวิด ฮาร์วีย์ (อ้างใน สมสุข หินวิมาน, 2548: 240-241) เรียกว่า ปรากฏการณ์การกระชับแน่นของเวลาและพื้นที่ (Time-Space Compression) ทำให้พื้นที่ของโลก ความเป็นภูมิภาค ความเป็นชาติ และ ความเป็นท้องถิ่นเข้ามาใกล้ชิดกันมากขึ้น

อนึ่ง ชมนาด ศีตลสาร (2558: 225) ยังได้กล่าวให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่าง บั้งไฟญี่ปุ่นกับบั้งไฟของไทยไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งมีประเด็นที่ชี้ให้เห็นอุดมการณ์ชาติว่า จากการที่มีวัฒนธรรมการจุดบั้งไฟเหมือนกัน เมืองโยะมิตะกับจังหวัดยโสธรซึ่งกลายเป็น สัญลักษณ์ของงานประเพณีบุญบั้งไฟของไทย จึงได้ตกลงที่จะศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นเมืองคู่แฝดเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2536 ทุกปี ชาวเมืองโยะมิตะจะส่งบั้งไฟของตนมาร่วมงานประเพณีบุญบั้งไฟยโสธร ขณะเดียวกันคณะผู้แทนจังหวัดยโสธรก็จะไปเยือน เมืองโยะมิตะในเทศกาลประเพณีบั้งไฟวิเศษลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าความเชื่อมโยงกันระหว่างรัฐชาติและระหว่างสังคมที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน นั่นคือภูมิภาคเอเชีย (Asia) และยังสะท้อนให้เห็นบริบททางการเมืองสมัยใหม่ของไทยที่ต้องสัมพันธ์กับโลกภายนอก ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยประเพณีที่มีอยู่แต่เดิมในท้องถิ่นไทยเพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของตน อีกทั้งยังใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม นั่นคือ บั้งไฟยโสธรในฐานะที่เป็นบั้งไฟไทยจึงเป็นภาพตัวแทนของชาติที่ปรากฏแก่สายตาของคนภายนอก ซึ่งหมายถึงนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นด้วย

คณะอุตุไทย ณ กรุงโตเกียว และตัวแทนชุมชนเมืองยโสธรนำบั้งไฟเข้าร่วมในงานเทศกาลประเพณีบั้งไฟที่จังหวัดชิซึบุ ประเทศญี่ปุ่น

จากที่กล่าวมาข้างต้นมีข้อสังเกตว่า ถึงแม้ดูเหมือนจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอันดีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามก็มีทัศนะของกลุ่มชมรมอนุรักษ์บั้งไฟริวเซในเขตญี่ปุ่นเมื่อได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกันระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ผ่านงานประเพณีบุญบั้งไฟโยธธาซึ่งพบว่า เมื่อมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน คือ ชมรมอนุรักษ์บั้งไฟริวเซได้ถูกร้องขอจากคณะบั้งไฟไทยให้สอนวิธีทำบั้งไฟแบบญี่ปุ่นแก่ช่างในจังหวัดโยธธา ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นความปลอดภัย โดยเฉพาะวิธีผูกมัดชูชีพกับบั้งไฟเพื่อพยุงตัวบั้งไฟและส่วนหางให้ร่อนลงช้าๆ แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะแนวคิดและวิธีการทำบั้งไฟแตกต่างกันมาก กล่าวคือของไทยเน้นการแข่งขัน การประชันความสูง ทำให้ต้องใช้ดินปืนมาก ซึ่งเป็นสิ่งอันตรายในความคิดของชาวญี่ปุ่น (ชมนาด ศีติสาร, 2558: 226) จากทัศนะดังกล่าวนี้ สื่อให้เห็นทัศนะเชิงลบแบบหนึ่งที่ปะปนอยู่กับแนวคิดเรื่องชาตินิยม นั่นคือ อคติ

ทางความรู้แบบเจ้าอาณานิคม โดยมักจะมองตนเองเหนือกว่า จึงทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดทัศนะที่มองวิถีวัฒนธรรมที่ดูเหมือนจะร่วมกันได้ แต่มีความแตกต่างกันเพราะยังมีอคติเรื่องเชื้อชาติเข้ามาแฝงฝังปะปนอยู่ด้วย ฉะนั้นจึงทำให้เกิดการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างขึ้นภายใต้อำนาจของความนิยมชมชอบและนิยมความเป็นชาติของตนว่าลักษณะนี้เป็น “ประเพณีแบบไทย” (เน้นความสูง ซึ่งหมายถึงอันตราย) และประเพณีเช่นนี้ซึ่งแตกต่างก็เป็น “ประเพณีแบบญี่ปุ่น” (เน้นความปลอดภัย โดยการทำให้บั้งไฟสามารถกางร่มได้)

คณะชุมชนเมืองชิบูจิจากประเทศญี่ปุ่นนำบั้งไฟเข้าร่วมในประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดโยธธา ประเทศไทย

ด้วยเหตุนี้ประเพณีจึงได้กลายเป็นตัวแทนของความเป็นเชื้อชาติหรือความเป็นรัฐชาติในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ที่อาจก่อให้เกิดการนำไปใช้ในประเด็นการสร้างอดีตทางเชื้อชาติให้เกิดความไม่เท่าเทียมหรือความคิดที่แปลกแยกแตกต่างเกิดขึ้นได้ ซึ่งอุดมการณ์ชาตินิยมในเทคโนโลยีและนวัตกรรมญี่ปุ่นนั้นดูจะมีพลังในสถานะด้านอำนาจที่เหนือกว่าหรืออาจมองได้ว่าเป็นเพราะอำนาจของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ต้องการสร้างวัฒนธรรมทางวัตถุและทางความคิดให้เป็นแบบแผนเดียวกันและต้องการให้มีมาตรฐานเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากทัศนคติของชาวญี่ปุ่นที่มีความต้องการจะปรับเปลี่ยนให้บั้งไฟไทยมีมาตรฐานด้านความปลอดภัยเทียบเท่ากับบั้งไฟญี่ปุ่นนั่นเอง

5. บทสรุป

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาประเพณีอีสานในบริบทของสังคมร่วมสมัยจำนวน 6 ประเพณี ได้แก่ ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง จังหวัดสกลนคร ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดยโสธร ประเพณีแห่ผีตาโขน จังหวัดเลย และประเพณีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร โดยมีวัตถุประสงค์มุ่งวิเคราะห์ตีความให้เห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอภาพความเป็นชาติไทย การเน้นย้ำอุดมการณ์ชาตินิยมในประเพณีผ่านวาทกรรมของรัฐ กระแสทุนนิยม กลุ่มชาติพันธุ์ และโลกาภิวัตน์ รวมถึงอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองในยุคสมัยใหม่ที่เข้ามาทำให้รูปแบบและเนื้อหา ตลอดจนมีการสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นแก่สัญลักษณ์ประเพณีอีสานในปัจจุบันด้วย

จากการศึกษาประเพณีอีสานเหล่านี้ ทำให้พบว่ามีการนำเสนอภาพความเป็นชาติไทยในประเพณีหลายอย่าง นับตั้งแต่มีการพยายามประดิษฐ์สร้างให้ประเพณีท้องถิ่นซึ่งมีมาแต่เดิมทำให้มีรูปลักษณ์เนื้อหา รวมทั้งทำหน้าที่นอกเหนือไปจากด้านความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการพัฒนาโดยรัฐซึ่งเริ่มปรากฏเด่นชัดตั้งแต่ราวทศวรรษที่ 2520 เรื่อยมา กล่าวได้ว่าประเพณีอีสานมีการปรับตัว มีการแปรรูปซึ่งผูกติดไปกับเรื่องการสร้างความเป็นชาตินิยม และนำเสนอให้เห็นบทบาทหน้าที่ของประชาชนที่มีต่อชาตินั้นคือ เน้นนำเสนอเรื่องราวของประชาชนที่ต้องเป็นผู้ที่ยกย่องเทิดทูลสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อปลุกเน้นให้เห็นว่าคนอีสานมีความจงรักภักดีและมีความรักชาติ ตลอดจนเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ความเป็นพลเมืองที่ดีให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของสังคมภายนอกด้วย ลักษณะเช่นนี้ อีริค ฮอบส์บอร์น (Eric Hobsbown, 1983) เรียกว่า “เป็นการสร้างชาติทางการเมืองซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (invented traditions) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า สำนักเรื่องความรักชาติเช่นนี้เป็นตัวสร้างให้เกิดชาติในความหมายทางการเมืองขึ้น” อันเป็นกระบวนการทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ต้องการเน้นย้ำเรื่องการนิยม

ในชาติของตนให้เกิดในจิตสำนึกโดยมีกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคเอกชน และประชาชนคนทั่วไปในสังคม

ปรากฏการณ์นี้ สะท้อนให้เห็นว่าในยุคโลกาภิวัตน์ “ชาติ” หรือ Nation นับเป็นเรื่องของสำนึกร่วม (collective consciousness) ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่นอกเหนือไปจากเรื่องดินแดน รัฐบาล หรืออำนาจอธิปไตย เพราะจิตสำนึกหรือสำนึกร่วมไม่ใช่สิ่งที่สร้างครั้งเดียวแล้วสามารถใช้ได้ตลอดไป เพราะสำนึกนั้นเลื่อนหายไปเรื่อยๆ จึงต้องผลิตซ้ำจิตสำนึกร่วมเสมอๆ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องหรือ “พวกเรา” ร่วมกันผ่านปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะในทางวัฒนธรรม (ทิชมพร เอี่ยมไร่, 2554: 21) ประเพณีอีสานในยุคสังคมนิยมนี้ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนด้านการเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชาติ อันเป็นยุคที่ประเพณีวัฒนธรรมถูกนำเสนอผ่านวาทกรรมการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชาติที่ได้เข้ามาทำให้ประเพณี ซึ่งส่งผลทำให้ประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปในแบบสิ่งของที่สามารถสร้าง “มูลค่า” เพราะเป็นสิ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากกระบวนการทำให้กลายเป็นสินค้า (Commoditization) นั้นเอง

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของการปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ประเพณีอีสาน ยังแสดงให้เห็นถึงการสร้างความหมายเกี่ยวกับ “ความเป็นชาติไทย” ที่ถูกเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลและการส่งเสริมโดยรัฐเป็นหลัก และมุ่งเน้นที่จะเลือกนำเสนอสัญลักษณ์เพิ่มเติมเข้าไปในรูปแบบเนื้อหาของประเพณีท้องถิ่นต่างๆ เช่น ตัวแทนหรือสัญลักษณ์เกี่ยวกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นการเน้นย้ำและนำเสนอความเป็นชาติไทยให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ ประเพณีอีสานในปัจจุบันยังมีการนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างหลากหลาย จึงปรากฏเรื่องราววิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนในสังคมนิยมมากขึ้น ตัวอย่างเช่น มีประเพณีแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ดังกรณีประเพณีแห่ผ้าผืนที่สืบทอดมาจากจารีตประเพณีในวัฒนธรรมลาวล้านช้าง ประเพณีไหลเรือไฟที่เป็นลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมของคนไทยอีสานกับคนลาว หรือภาพประเพณีบั้งไฟที่เป็นสิ่งเชื่อมสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติระหว่างไทย-ญี่ปุ่นดังที่ได้กล่าวอธิบายมาแล้ว

การสร้างความเป็นชาติไทยผ่านสื่อสัญลักษณ์เหล่านี้ซึ่งอาจมองในมิติเชิงอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” ที่แสดงถึงตัวตนที่สามารถเชื่อมโยงกับรัฐชาติ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2552: 322) ว่าเป็นอุดมการณ์ที่ถูกประกอบสร้างขึ้น เพื่อนำไปสู่การสร้าง “ความรู้สึกร่วม” (shared feeling) หรือ “ความหมายร่วม” (shared meaning) ของคนในชาติที่มักจะถูกผูกขาดการสร้างโดยอำนาจรัฐ หรือชนชั้นนำ ดังนั้นจึงมีเป้าหมายหลักเพื่อต้องการจรรโลงรักษาอำนาจ

การปกครอง แต่เมื่อสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วก็ทำให้ความเป็นชาติไทยที่ถูกสร้างผ่านสื่อสัญลักษณ์แบบเดิม เช่น อนุสาวรีย์ เพลงชาติ และธงชาติ เริ่มมีข้อจำกัด โดยเฉพาะการไม่เปิดให้คนอื่น ๆ หรือกลุ่มอื่นๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมสร้างความหมายได้ ฉะนั้นเพื่อลดข้อจำกัดดังกล่าว สังคมไทยจึงได้ปรับกลยุทธ์โดยเลือกสื่อสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายอัตลักษณ์ (Identity Marker) ที่เหมาะสมนำมาใช้ในบริบทใหม่ เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์โลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ สามารถสร้าง “ความเป็นไทย” โดยเปิดให้ภาคส่วนอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมได้มากขึ้น ซึ่งสื่อที่ถูกเลือกนำมาใช้ในกรณีของชุมชนท้องถิ่นอีสานในที่นี้ก็คือ “ประเพณี” เพราะด้วยคุณลักษณะที่ประเพณีนั้นสามารถเปิดรับการมีส่วนร่วมในการสร้างความหมายที่กว้างขวางกว่าและเป็นกิจกรรมที่อยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนคนทั่วไป ที่สามารถผนวกรวมเอาความเป็นชาติกับความเป็นท้องถิ่นเข้าไปผสมกลมกลืนกันจนกลายเป็นเครื่องมือทางสังคมการเมืองในยุคสมัยใหม่ที่สามารถเน้นย้ำและสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

- ไกด์อุบล. (2558). งานประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี. [ออนไลน์]. ได้จาก: <http://www.guideubon.com> [สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2558].
- ขมขนาด คิตติสาร. (2558). ประเพณีบั้งไฟของชาวญี่ปุ่นและชาวไทย: กรณีศึกษาเปรียบเทียบ ประเพณีบั้งไฟวิเชียรผิมและประเพณีบุญบั้งไฟบ้านปะอ่าว. ใน ศิราพร ฤกษ์กลาง (บรรณาธิการ). *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*. 191-242. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2550). *การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรมสยามสมัยไทยประยุกต์ชาตินิยม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชาร์ลส์ เอฟ คายส์. (2556). *อีสานนิยม: ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ชิกษารุ ทานาเบ. (2555). *พิธีกรรมและปฏิบัติการในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทิมัมพร เอี่ยมเรไร. (2554). *การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นชาติในกีฬามวยไทย*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2557). *คำนำเสนองาน: ชาติไทย เมืองไทย และนิธิ เอียวศรีวงศ์*. ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์.
- ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2552). จาก “ประเพณีประติษฐ์” สู่วามหลากหลายของวัฒนธรรมอาทิ วัฒนธรรมสายตา. ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา(บรรณาธิการ). *ธรรมศาสตร์ 60 ปี รัฐศาสตร์สาร 30 ปี*. 317-391. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน.
- บางกอกสตาร์ทตี. (2558). *เทศกาลบั้งไฟในญี่ปุ่น*. [ออนไลน์]. ได้จาก: <http://www.bangkokstudy.net/> [สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2558].

เบน แอนเดอร์สัน. (2557). ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยาย
ของชาตินิยม. ผู้แปล ชานุกวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2558). พลวัตและการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง.
ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย. 243-318.
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ปรียา แสนทวีสุข. (2539). การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
พ.อยู่คง ณ หลวงพระบาง. (ม.ป.ป.). ประวัติงานประเพณีบุญบั้งไฟโยธธาและวิธีทำบั้งไฟ
เมืองโยชิตะ ประเทศญี่ปุ่น. โยธธา: ชมรมอนุรักษ์มรดกโยธธา.

พระมหาบัญชา เขมปญโญ และคณะ (บรรณาธิการ). (2542). ที่ระลึกเนื่องในโอกาสที่พระครู
เรณูนคราภิรักษ์ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่
“พระรัตนวิมล”. นครพนม: เรณูนครการพิมพ์.

พัฒนา กิตติอาษา. (2557). สู่ถิ่นอีสานใหม่. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

ยศ สันตสมบัติ. (2551). อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของ
รัฐชาติในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

โยะชิฮาระ คุนิโอะ. (2537). กำเนิดทุนนิยมเทียมในเอเชียอาคเนย์. ผู้แปล สุกัญญา นิธิกร.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทยากร เชียงกุล. (2550). อธิบายศัพท์สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สายธาร.

วีระ สมบูรณ์. (2553). รัฐ-ชาติ ชาติพันธุ์ ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยความ เป็นชาติ ความ
เป็นรัฐ และปัญหาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: สมมติ.

ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. (2546). หุ่นน้ำเวียดนาม. เชียงใหม่: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัย
ทางมานุษยวิทยา.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2551). อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: อักษรข้าวสวย.

สร้อยพัฒน์ ต้นสุขเกษม. (2547). การสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมงานประเพณี
แห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 3. (2542). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรม
วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สิริวิมล คำคลี. (2555). วิวัฒนาการของประเพณีการแห่ปราสาทผึ้ง จังหวัดสกลนคร.
การศึกษาค้นคว้าอิสระตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสห
วิทยาการเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

- สุนทร ชุตินธรานนท์ และคณะ. (2557). **ชาตินิยมในแบบเรียนไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2551). **รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย**. ใน เอกสารรวมบทความแนวคิดประชุมวิชาการเรื่องชาตินิยมและพหุวัฒนธรรม, 22-23 ธันวาคม 2551, ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรม The Empress จังหวัดเชียงใหม่.
- อาพันธ์ กาญจนพันธุ์. (2544). **มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจ การจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Anderson, Benedict. (1983). **Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism**. London: Verso.
- Bhaba, Homi. (1990). **Nation and Narration**. London: Routledge.
- Hobsbawm, Eric. (1983). "Inventing Traditions," In E. Hobsbawm and T. Ranger (eds). **The Invention of Tradition**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leach, E. (1954). **Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure**. London: Athlone.
- Lipson, Leslie. (1992). **The Great Issues of Politics**. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Reynolds, Craig J. (2002). **National Identity and Its Defenders Thailand Today**. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Shaw, Matin. (1992). Society and Global Responsibility: The theoretical ,Historica Historical and Political Limits of International Society. **Millennium**. 3, 421-434.

